

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

DANĚ JAKO PŘÍČINA STÍNOVÉ EKONOMIKY

Bakalářská práce

Autor: Denisa Ševčíková

Vedoucí práce: prof. Ing. Richard Pospíšil, Ph.D.

Olomouc 2022

Prohlášení

Mistopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: „*Daně jako příčina stínové ekonomiky*“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího práce a uvedla jsem v ní všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne.

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé bakalářské práce prof. Ing. Richardu Pospíšilovi, Ph.D. za odborné rady, cenné připomínky a vstřícnost při konzultacích. Také děkuji všem respondentům, kteří se ochotně účastnili mého výzkumu a odpovídali na mnou pokládané otázky. Poděkování patří i mé rodině a přátelům za podporu při vypracovávání této bakalářské práce.

Anotace

Bakalářská práce se věnuje tématice stínové ekonomiky a jejích příčin. Jejím cílem je zjistit, zda jsou daně jedním z hlavních důvodů existence stínové ekonomiky a pokud ano, proč. Jako první bude vymezen pojem stínová ekonomika. Tato část popisuje i souvislosti stínové ekonomiky a daní. Dále, na základě autorem provedeného průzkumu, bude potvrzeno nebo vyvráceno tvrzení, že jednou z hlavních příčin stínové ekonomiky jsou daně.

Klíčová slova: stínová ekonomika, šedá ekonomika, černá ekonomika, daňový únik, vyhýbání se daním, daňová kontrola

Annotation

This bachelor thesis deals with the topic of the shadow economy and its causes. Its aim is to find out whether taxes are one of the main reasons for the existence of the shadow economy and, if so, why. The concept of the shadow economy will be defined first. This section also describes the context of the shadow economy and taxes. Furthermore, based on the author's survey, the statement that one of the main causes of the shadow economy is taxes will be confirmed or refuted.

Key words: shadow economy, grey economy, black economy, tax evasion, tax avoidance, tax audit

Obsah

Úvod	6
I. TEORETICKÁ ČÁST	8
1. Stínová ekonomika.....	8
1.1 Prvky stínové ekonomiky	8
1.2 Definice stínové ekonomiky	9
2. Velikost stínové ekonomiky	13
2.1 Metody přímé	13
2.2 Metody nepřímé	15
3. Příčiny stínové ekonomiky	21
3.1 Daňové zatížení a platba sociálního a zdravotního pojištění	22
3.2 Intenzita regulací	28
3.3 Služby veřejného sektoru.....	28
4. Důsledky stínové ekonomiky	29
4.1 Klady stínové ekonomiky	29
4.2 Zápory stínové ekonomiky	29
II. PRAKTICKÁ ČÁST	31
1. Otázky rozhovoru	33
2. Rozhovory	36
Respondent č. 1	36
Respondent č. 2.....	37
Respondent č. 3.....	39
Respondent č. 4.....	40
Respondent č. 5.....	42
Respondent č. 6.....	44
Respondent č. 7.....	46
3. Vyhodnocení odpovědí na otázky.....	49
4. Vyhodnocení praktické části	57
Závěr	59
Použitá literatura	61
Seznam obrázků	63
Seznam tabulek	64

Úvod

Na úvod se nabízí otázka „Proč tento jev nazývat právě „stínovou“ nebo také „šedou“ ekonomikou?“ Podle mého názoru z toho důvodu, jakým způsobem tyto pojmy působí na lidskou mysl. Od útlého dětství nám bylo vštěpováno, že existují dvě strany – dobro a zlo. Tohoto rozdělení si můžeme povšimnout například i v pohádkách pro nejmenší. Dobro bývá vyobrazeno jako světlo a zlo jako temnota. Jedná se o dva protipóly, které bývají vyjádřeny i pomocí barev, a to právě bílou a černou. Co se ale stane, když tyto dvě barvy smícháme? Získáme šedou. Stejného jevu dosáhneme i s analogií světla a tmy – tím „něčím mezi“ je právě stín. Činnosti prováděné ve stínu lidé nevnímají jako dobré, zároveň ale nejsou přímo hroznými. Bývá na ně pohlíženo jako na činnosti nevhodné, kterým je doporučeno se vyhnout. Proto usuzuji, že má stínová ekonomika právě tento název. Aby v lidech vyvolávala pocit něčeho špatného a tím je odrazovala od toho, stát se její součástí a přispívat k jejímu růstu. I z tohoto důvodu lidé mohou pohlížet na účastníky stínové ekonomiky jako na špatné a nepoctivé a zpochybňovat jejich morálku.

Stínová ekonomika je jev, o kterém je pojednáváno již od osmdesátých let dvacátého století. Existoval již dávno předtím, avšak dříve nebyl předmětem tolika výzkumů. V dnešní době se s tímto pojmem setkávají již žáci ve školách, kde mu ovšem nebývá věnováno příliš času nebo pozornosti. Většinou bývá pouze zmiňován jako „něco mezi oficiální (bílou) ekonomikou a nelegální (černou) ekonomikou“. Tímto způsobem jsem se se stínovou ekonomikou seznámila i já a brzy si uvědomila, že není tak nepatrnou, jak se z některých výkladů na základních a středních školách zdá. Velké množství lidí se jí pravděpodobně někdy zúčastnilo a nějakým způsobem k jejímu nepatrnému vzrůstu přispělo, aniž by si toho byli vědomi. Tento fakt ve mně probudil zájem o problematiku stínové ekonomiky a chtěla jsem se o ní dozvědět více, zejména pak i z pohledu podnikatelských subjektů. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla psát bakalářskou práci právě na toto téma.

Tuto práci mohu rozdělit na dvě části – teoretickou a praktickou. V části teoretické se budu zabývat stínovou ekonomikou, její definicí, způsoby jejího měření, jejími příčinami a důsledky. Nejvíce se zaměřím na faktory, jež ji zapříčiňují, a to zejména na daně. Ty totiž v tuto chvíli považuji za jeden z hlavních důvodů existence stínové ekonomiky. Zda je tato má teorie správná, se pokusím zjistit ve druhé části této práce.

Jelikož již vím, že stát existenci stínové ekonomiky nepodporuje a spíše by jí chtěl zamezit, mám v úmyslu se v praktické části zaměřit na stínovou ekonomiku z jiného úhlu pohledu, a to právě z pohledu podnikatelů. Mým cílem je zjistit, jaký názor mají na tento jev podnikatelé, se kterými povedu rozhovor. Jaká je tedy příčina stínové ekonomiky? Jak je velká? Je možné jí zabránit v růstu nebo ji i přímo zmenšit? Toto jsou jedny z otázek, které doufám, že budu moci odpovědět po vykonání tohoto šetření. Mou hlavní hypotézou však je předpoklad, že daně jsou jednou z hlavních příčin stínové ekonomiky. Cílem této práce tedy bude objasnit, zda daně skutečně jsou jednou z hlavních příčin stínové ekonomiky, o což se budu pokoušet z informací poskytnutých od osob, jež se každodenně na českém trhu pohybují.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Stínová ekonomika

Není jednoduché vymezit pojem stínová ekonomika. Při studiu její problematiky narážíme na problém se stanovením její jasné definice, „takové definice, která by byla zároveň použitelná jak pro vyspělé země, tak i pro země s transformující se ekonomikou.“ (Čurda, 2001) Stínová ekonomika je ale komplementární k ekonomice formální, doprovází ji.

Jelikož se v České republice, již od přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století, nejčastěji užívá pojem „stínová ekonomika“, budu jej používat v této práci. Stínová ekonomika je ale někdy také nazývána šedou, paralelní, duální, podzemní, skrytou, nezjištěnou, neformální, neoficiální ekonomikou. Tyto pojmy v České republice považujeme za synonyma, někteří autoři ale tento pohled nesdílí a pod jednotlivými označeními si představují rozdílné fenomény.

Autoři při studiu stínové ekonomiky často mohou zastávat různé, až přímo protichůdné názory. Liší se zejména v popisu základních prvků tohoto fenoménu, v použití kritéria pro jeho klasifikaci, tedy zda prvek patří do stínové ekonomiky, či nikoli. „Za hlavní prvky stínové ekonomiky nejvíce autorů považuje aktivity nebo činnosti, které se konají na hranici nebo mimo zákonná pravidla.“ (Fassmann, 2007b)

1.1 Prvky stínové ekonomiky

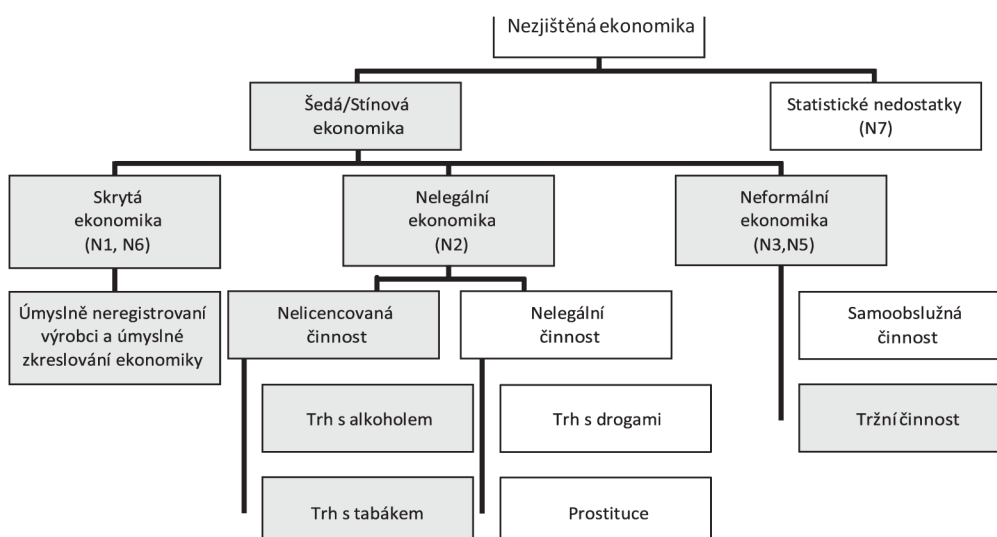
Jak bylo řečeno výše, za prvky stínové ekonomiky většina autorů považuje aktivity nebo činnosti, proto se v různých definicích objevují tato dvě slova, kterými autoři popisují stínovou ekonomiku. Ve svých definicích stínové ekonomiky pojmy „aktivita“ a „činnost“ používají například Kerrick Macafee, Árvay a Vértés, Kaufmann a Kaliberdy, nebo také Feige a Gershuny. (Fassmann, 2000)

Dalšími prvky, objevujícími se při pokusech definování stínové ekonomiky jsou například práce, transakce nebo příjem. (Fassmann, 2000)

1.2 Definice stínové ekonomiky

Podle OECD pod stínovou ekonomiku spadají tyto užší pojmy – skrytá ekonomika (někdy také nazývána jako podzemní), nelegální ekonomika (někdy nazývána jako černá), neformální ekonomika a produkce domácností pro vlastní spotřebu. Do skryté ekonomiky řadí legální produkci a služby, ze kterých plyne příjem, který je záměrně nenahlášen nebo hlášen, ale podhodnocený, příslušným úřadům. Hlavním důvodem jejího výskytu je snaha vyhnout se jistým regulacím, placení daní, sociálního a zdravotního pojištění. Nelegální ekonomika, také nazývána jako „černá ekonomika“, je chápána jako ekonomická činnost, která je v rozporu s právním řádem daného státu. Fungují zde základní principy trhu, jako nabídka a poptávka, ale jedná se o hospodářskou kriminalitu, vytvářející vlastní nelegální trh. (Ekonomika online-Pojmy a definice, 2013) Mezi příklady černé ekonomiky patří například daňový únik, padělání peněz, obchod s drogami... „Produkce zboží a služeb, která je vykonávána neregistrovanými podniky (osobami) v sektoru domácností“ je nazývána neformální ekonomikou. Do této kategorie zapadá například přímý prodej zemědělské produkce, který nebyl registrovaný. Skrytá ekonomika je poté těžce rozpoznatelná od nelegální ekonomiky, kvůli jejich podobnosti. (Rais, Klička a Rod, 2015)

Obrázek 1 - Definice stínové ekonomiky

Poznámka: Členění nezjištěné ekonomiky je inspirováno definicí OECD a Statistics Canada. N-kategorizace odpovídá pokrytí v rámci odhadů ČSÚ: N1 – Úmyslně neregistrovaní výrobci, N2 – Nelegální ekonomika, N3 – Výrobci bez povinnosti registrace, N5 – Registrovaní výrobci bez povinnosti vykazovat, N6 – Úmyslné zkreslování ekonomiky a N7 – Další statistické nedostatky (naturální mzdy). (Rais, Klička a Rod, 2015)

Jednou z definic, užívanou mnohými autory, je: „veškeré ekonomické aktivity, které jsou oficiálně započítávány do HDP, ale nejsou v tuto chvíli registrovány.“ (Schneider a Enste, 2000)

Fassmann ve své práci Stínová ekonomika a práce na černo definuje stínovou ekonomiku takto: „Stínovou ekonomiku můžeme tedy charakterizovat jako ty příjmy, resp. činnosti, jejichž nejbytostnějším zájmem je, aby zůstaly skryty (alespoň před orgány státního represivního aparátu), dále neformální aktivity nebo transakce, které nezahrnují platby a které jsou určeny ušetřit nákupy a konečně ty činnosti, které v konečném důsledku sice vedou k oficiálním příjmům, ale jejichž samotný zdroj, či lépe řečeno cesta jejich nabytí, je v rozporu s platnými zákonnými pravidly, nařízeními a dohodami.“ (Fassmann, 2007b)

Podobnou definici, s jakou přišel Martin Fassmann, zkonstruoval i Friedrich Schneider a zní takto: „nenahlášený příjem z produkce legálního zboží a služeb z peněžních nebo výměnných obchodů, a tak zahrnuje veškerou ekonomickou aktivitu, která by byla zdaněna, byla-li by nahlášena státním (zdaňujícím) orgánům.“ (Schneider, 2007) Dále používá užší definici stínové ekonomiky: „Stínová ekonomika zahrnuje veškerou legální tržní produkci zboží a služeb, které jsou záměrně skrývány před veřejnými orgány, a to z následujících důvodů:

- Aby se vyhnuli placení daně z příjmu, daně z přidané hodnoty a dalším daním,
- Aby se vyhnuli placení příspěvků na sociální zabezpečení,
- Aby se vyhnuli nutnosti splňovat určité právní normy na trhu práce, jako například minimální mzdy, maximální možnou pracovní dobu, bezpečnostní normy atd.,
- Aby se vyhnuli povinnosti dodržovat určité administrativní postupy, jako například vyplňování statistických dotazníků nebo dalších administrativních formulářů.“ (Schneider, 2007)

Tabulka 1 - Klasifikace aktivit ve stínové ekonomice

Typ aktivity	Peněžní transakce		Nepeněžní transakce	
Nelegální aktivity	Obchod s kradeným zbožím; výroba a prodej drog; prostituce; hazardní hry; pašování; podvod...		Směna drog, kradeného zboží; pašování; výroba nebo pěstování drog pro vlastní využití, krádež pro vlastní využití.	
	Daňové úniky	Vyhýbání se daňovým povinnostem	Daňové úniky	Vyhýbání se daňovým povinnostem
Legální aktivity	Nehlášený příjem ze samostatně výdělečné činnosti, mzdy, platy a aktivity z nehlášené práce spojené s legálním zbožím a službami	Zaměstnanecké slevy a výhody	Výměnný obchod s legálním zbožím a službami	Veškerá práce pro vlastní spotřebu a sousedská výpomoc

Podle Schneidera 2007, vlastní překlad

Z tabulky 1 můžeme vidět, že do stínové ekonomiky patří nehlášené příjmy z produkce legálního zboží a služeb z peněžních nebo nepeněžních transakcí, které by byly daněné v případě, že by byly nahlášený.

Na základě výše zmíněných definic stínové ekonomiky od Fassmanna a Schneidera, se kterými se nejvíce ztotožňuji, můžeme stínovou ekonomiku rozdělit do tří skupin, a to černé ekonomiky, šedé ekonomiky a domácí produkce.

Černá ekonomika

První skupinu stínové ekonomiky, s názvem „černá ekonomika“, můžeme přirovnat ke skupině, kterou si stejně tak vytvořilo OECD, pod stejným názvem. Jejich definice černé ekonomiky se neliší, jedná se o nelegální ekonomickou aktivitu, která

odporuje právnímu řádu. Řadíme sem například krádeže, produkci, prodej a pašování drog, podvody, korupci, nebo i padělání bankovek.

Šedá ekonomika

Do šedé ekonomiky patří ekonomické činnosti, které jsou legální, nejsou v rozporu s právním řádem samy o sobě, ale nejsou například hlášeny úřadům, což už v rozporu se zákony je. Šedou ekonomiku můžeme přirovnat ke skryté ekonomice ve členění podle OECD. Mezi činnosti šedé ekonomiky řadíme například daňový únik nebo práci na černo.

Domácí produkce

Do této skupiny řadíme ty aktivity, které provádějí členové domácnosti, ať už doma nebo ve svém okolí, a to zadarmo nebo barterově (výměnný obchod). Můžeme sem zařadit například domácí úklidové práce, domácí opravářské práce, domácí zahradní a pěstitelské práce, nebo i výpomoc sousedům. OECD zařadila domácí produkci do skupiny s názvem „neformální ekonomika“. Tato skupina je podle mého názoru součástí každodenního života a neměla by být společenským problémem, proto se jí v této práci dále zabývat nebudu.

2. Velikost stínové ekonomiky

Měření stínové ekonomiky není jednoduchá záležitost, byla vžita představa, že je rozsáhlá a stále roste, na rozdíl od oficiální ekonomiky. Stínová ekonomika bývá ekonomy měřena v porovnání s oficiální hodnotou HDP, ostatními zeměmi a v čase. V rámci sociologie bývá stínová ekonomika zkoumána na základě její struktury a účastníků. Její odhadovaná velikost se pohybuje od velikosti nižší než 1 % HDP, až po hodnotu nad 20 % v některých zemích. (Frey a Schneider, 2015)

Problém definování stínové ekonomiky se odráží i při snaze odhadů její velikosti. Jelikož různí autoři nevycházejí z jedné definice, jejich přístup k měření stínové ekonomiky se také liší a používají různé metody měření. Různé vnímání pojmu stínová ekonomika může vést i k rozdílům v její výši, nejen k využití různých metod. Mohou také nastat odchylky v odhadech kvůli rozdílným matematickým vyjádřením výsledků. K odchylkám v odhadech stínové ekonomiky dochází také proto, že odhady různých autorů pochází z různých časových období nebo využívají datové soubory o různých kvalitách. Z těchto důvodů se při studiu stínové ekonomiky můžeme setkat s rozlišeně prezentovanými výsledky odhadů její velikosti. I proto je důležité znát použité definice a metody odhadu stínové ekonomiky. (Fassmann, 2000)

Existuje vícero přístupů k měření stínové ekonomiky, mezi základní metody ale patří přímá, nepřímá a modelová. „Přímé metody jsou založeny na dotazníkových průzkumech a studiu daňových přiznání.“ (Frey a Schneider, 2015) Nepřímé metody jsou založeny na makroekonomických indikátorech a v rámci modelových metod jsou používány modely vztahů ve stínové ekonomice.

Fassmann, jehož dělení využiji i já v této práci, rozlišuje pouze metody přímé a nepřímé. Do metod přímých řadí výběrová šetření, sledování daňových úniků a do metod nepřímých metody rozporů, monetární metody, metody trhu práce, metody fyzického inputu a více-faktorové kombinované metody. (Fassmann, 2000)

2.1 Metody přímé

Fassmann i Schneider se shodují v tom, že mezi přímé metody měření stínové ekonomiky řadí výběrová šetření a sledování daňových úniků. Považují je za užitečné

zejména při zjišťování struktury stínové ekonomiky, tedy z kvalitativního hlediska. Zato z hlediska kvantitativního jsou podle nich neúplné. (Zídková, 2012)

Někteří autoři pohled Fassmanna a Schneidera ale nesdílí. Jsou jimi například Fuest a Riedel nebo Toder. Ti zastávají názor, že přímé metody odhadu stínové ekonomiky jsou užitečné pro odhady daňových úniků. Metodu výběrových šetření vyzdvihují autoři Hanusek a Palda, kteří se snažili dokázat nespolehlivost některých metod nepřímého odhadu stínové ekonomiky (monetární metody a energetické hodnoty). Tyto metody doporučují spíše vyspělým zemím, které již dokončily svou transformaci. (Zídková, 2012)

2.1.1 Výběrová šetření

Jeden z přímých způsobů, jak měřit stínovou ekonomiku, jsou výběrová šetření. V rámci těchto šetření provádíme rozsáhlý průzkum, při kterém obyvatelstvu nejčastěji předložíme na vyplnění dotazník. Problematickou částí této metody je sestavení takového šetření, které svými otázkami pokryje celý rozsah jevu. Respondenti také nemusejí být ochotni pravdivě odpovídat na otázky z důvodu nelegálnosti některých činností. Šetření by nám tedy neposkytlo detailní a reálné výsledky. Z tohoto důvodu se tato metoda využívá zejména při kvalitativním šetření jednotlivých odvětví. Je tedy ideální volbou na mikroekonomické úrovni. Při obecném hodnocení stínové ekonomiky bývá ale tato metoda využívána v kombinaci s dalšími metodami. (Fassmann, 2000) Z využití této metody bylo dosaženo následujících závěrů: „Muži bývají obvykle více zapojeni do šedé ekonomiky než ženy, mladší více než starší, lidé bez práce více než pracující a nejčastějšími sektory jsou stavebnictví a všechny druhy služeb. Mnohem méně šedé ekonomiky je naopak pozorováno v sektorech, které vyžadují větší množství (viditelného) investičního majetku.“ (Frey a Schneider, 2015)

2.1.2 Sledování daňových úniků

Metoda sledování daňových úniků (také nazývána metodou fiskální) využívá auditů daňového přiznání, které jsou prováděny finančními úřady a správami sociálního zabezpečení. Při této metodě je vzorek daňových poplatníků podroben kontrole, v případě nespolupráce účastníkům hrozí sankce. Výsledky tohoto daňového výzkumu jsou následně zevšeobecněny na celou zemi. Tento přístup pomáhá odhalit neplatiče, zejména

z řad osob samostatně výdělečně činných, které mají lepší možnosti zatajení příjmů. „Kapitálové příjmy jsou také vhodnější k únikům než mzdy.“ (Frey a Schneider, 2015) U daňových auditů hrozí, že bude vzorek neúplný a statisticky nevyvážený, správci daně si totiž často vybírají rizikovější subjekty. Dalším nedostatkem této metody je, že se zabývá pouze daňovými úniky, ty ale nejsou jedinou složkou stínové ekonomiky. (Frey a Schneider, 2015; Zídková, 2012)

2.2 Metody nepřímé

Tyto metody jsou také nazývané jako indikátorové metody, „sledují stopy zanechané stínovou ekonomikou ve formální (oficiální) ekonomice.“ (Fassmann, 2000) Jsou zejména makroekonomické a při jejich aplikaci je využíváno ekonomických i jiných indikátorů, které obsahují informace o vývoji stínové ekonomiky v čase. Nepřímé metody jsou mnohem rozšířenější než přímé, které neposkytují dynamičtější odhad vývoje stínové ekonomiky během delších časových úseků. Rozeznáváme pět nepřímých metod měření stínové ekonomiky. (Schneider, 2007)

2.2.1 Metody rozporů

Při využívání těchto metod se počítá s tím, že ačkoliv je obtížné změřit stínovou ekonomiku a její činnosti, příjmy z těchto činností se nakonec změny ve výdaje, které jsou lépe zjištělné. Této teorii ale můžeme vytknout to, že ne všechny příjmy stínové ekonomiky budou vynaloženy v oficiální ekonomice. Podle Schneidera (2002) dvě třetiny výdajů vstupují do oficiální ekonomiky, zbývající třetina se vrací do stínové ekonomiky.

V rámci této metody můžeme odhadnout velikost stínové ekonomiky podle rozdílů mezi příjmy a výdaji národních účtů. Hodnota příjmů HDP by se v záznamech národního účetnictví měla rovnat hodnotě výdajů HDP. V případě, že nezávislý odhad zjistí, že se mezi těmito hodnotami nachází rozdíl, můžeme jej použít také jako odhad velikosti stínové ekonomiky. Při tomto způsobu odhadu velikosti stínové ekonomiky se častěji využívá počáteční odhad této odchylky, ne později zveřejněná odchylka, protože se národní účetní snaží minimalizovat tento rozdíl. I z tohoto důvodu nebývají výsledky

této analýzy spolehlivé, dalším důvodem je samotná činnost stínové ekonomiky. (Schneider, 2007)

Dalším způsobem metody rozporů je sledování rozdílu mezi HDP vypočteným z příjmů přihlášených ke zdanění a HDP získaným z národních účtů. Tento způsob vychází z toho, že hodnota HDP z národních účtů je správná a rozdílem je tedy stínová ekonomika. Tato metoda je používána například k odhadu daňových úniků v oblasti DPH. (Zídková, 2012)

Další z metod jsou mikroekonomické metody. Tyto metody „měří rozdíl přiznaných daní ze dvou zdrojů.“ (Zídková, 2012)

2.2.2 Monetární metody

Tyto metody pochází od Petera Gutmanna, který je poprvé použil roku 1977. Ještě před ním se touto problematikou zabýval Phillip Cagan a pokusil se sestavit rovnici indikující vztah oběživa k měnovým agregátům již v roce 1958. Vztah mezi poptávkou po měně a daňovým zatížením popsal jako jednu z příčin stínové ekonomiky a spočítal její velikost v USA v letech 1915-1955. (Schneider, 2007) Na jeho práci navázal Gutmann, který rovnici zjednodušil. V rámci této metody předpokládáme, že ve stínové ekonomice jsou více využívány peníze v hotovostní podobě, to aby nebyly transakce vysledovatelné úřady. Z tohoto tvrzení můžeme odvodit, že vzrůstem stínové ekonomiky poroste i poptávka po penězích v dané měně. Z tohoto důvodu se tato nepřímá metoda měření stínové ekonomiky také nazývá metodou peněžní poptávky nebo metodou odložené peněžní poptávky. (Fassmann, 2000; Schneider, 2007)

„Gutmann vycházel z velikosti poměru mezi množstvím oběživa v ekonomice (C) a vklady na vyžádání (D), který byl v USA v letech 1937-1941 roven přibližně 25 %.“ (Zídková, 2012) Na tomto poměru poté zakládal další výpočty a předpokládal, že v té době byla stínová ekonomika nulová. Poté vypočítal poměry v dalších letech a odvodil z nich vyšší teoretické hodnoty oběživa potřebnou pro oficiální ekonomiku (C*). „Z rozdílu mezi teoretickou a skutečnou výší oběživa lze potom odhadnout objem stínové ekonomiky vynásobením rozdílu C-C* rychlostí oběhu peněz V.“ (Zídková, 2012) V tomto způsobu odhadu stínové ekonomiky můžeme nalézt vady. Jednou z nich je, že Gutmann nikde nepodložil svou teorii o tom, že v letech 1937 až 1941 je velikost stínové

ekonomiky nulová. Tento způsob tedy nemusíme pokládat za důvěryhodný. (Zídková, 2012)

2.2.3 Metody trhu práce

Velikost stínové ekonomiky lze také měřit za pomoci metod trhu práce. Použitím těchto metod sledujeme vývoj na trhu práce. Pokud klesne ekonomická aktivita v oficiální ekonomice, stoupá, podle teorií, na kterých jsou metody trhu práce postavené, stínová ekonomika. Sledujeme tedy rozdíl mezi skutečnou a oficiální aktivitou práce. Hlavním předpokladem těchto metod je, že skutečná aktivita práce je konstantní. „Mezi metody trhu práce se zařazuje model založený na míře účasti na stínovém pracovním trhu, který poprvé použil Contini (1981).“ (Zídková, 2012) Z tohoto modelu vychází, že míra neúčasti na oficiálním trhu se rovná míře účasti na stínovém trhu. Dále přiřadíme produktivitu práce účastníků stínového trhu, tedy kolik by toho byli schopni vyprodukovat, kdyby se účastnili oficiálního trhu. Nemůžeme ale nijak zjistit, zda je produktivita práce na stínovém trhu stejná jako na tom oficiálním. (Zídková, 2012)

Dalším problémem metod trhu práce je to, že jejich použitím získáme představu jen o jedné části stínové ekonomiky, a to o práci na černo.

2.2.4 Metoda fyzických inputů

Fyzickým inputem je energie, která je vložena jako vstup. Touto energií bývají zejména elektřina a fosilní paliva jako ropa, uhlí nebo zemní plyn. Metoda fyzických inputů, nebo také metoda fyzických vstupů, je založena na předpokladu, že „existuje stabilní vztah mezi fyzickými inputy a objemem národní produkce.“ (Čurda, 2001) Platí, že pokud je růst využívání fyzických inputů vyšší než růst registrovaného národního produktu, značí to růst stínové ekonomiky. (Fassmann, 2007b) Abychom zjistili velikost stínové ekonomiky, musíme, podle této metody, vypočítat potenciální produkt pro určitý objem energetických vstupů. „Rozdíl mezi potenciální a skutečně vykazovanou výrobou pak zrcadlí velikost stínové ekonomiky.“ (Fassmann, 2007b)

Nejpoužívanější je metoda odhadu HDP podle spotřeby elektrické energie. Autory této metody z roku 1996 jsou Kaufmann a Kaliberdy. Na Kaufmannovu metodu poté navázala Lackó roku 1996. (Zídková, 2012)

2.2.4.1 Kaufmann-Kaliberdova metoda

V Kaufmann-Kaliberdově metodě je z fyzických inputů do výpočtů zahrnována pouze elektrická energie. Základem této metody je teorie tvrdící, že ekonomická produkce je téměř vždy spojena se spotřebou elektrické energie. Kaufmann a Kaliberda předpokládají, že „elasticita spotřeby elektrické energie vůči HDP je ve sledovaném období stabilní a cenová elasticita spotřeby elektřiny je velmi nízká.“ (Zídková, 2012) To znamená, že je, podle jejich názoru, ekonomická produkce přímo úměrná spotřebě elektrické energie. Pokud by tento předpoklad platil, mohli bychom tímto způsobem odhadnout velikost stínové ekonomiky. Elektrickou energii spotřebovanou díky stínové ekonomice, můžeme vypočítat jako rozdíl mezi celkovým množstvím spotřebované elektrické energie a odhadem oficiálně naměřeného HDP. Výsledek následně vyjadřujeme v procentech k oficiálně naměřenému HDP. Tato metoda ale nebere v potaz otázku technického rozvoje, díky němuž elasticita spotřeby elektrické energie a HDP nemusí být konstantní. Za další důvod zpochybnění této metody můžeme považovat to, že ne všechny subjekty na trhu při výrobě využívají pouze elektrickou energii, se kterou Kaufmann a Kaliberda pracují. Některé subjekty mohou zakládat produkci na jiných vstupech, jako například na uhlí, ropě nebo zemním plynu. (Kaufmann a Kaliberda, 1996; Schneider, 2007; Zídková, 2012)

2.2.4.2 Lackó metoda

Lackó navázala na práci Kaufmanna a Kaliberdyho, také tedy za hlavní zdroj energie považuje elektrickou energii. Ve své teorii ale tvrdí, že se na stínové ekonomice podílejí i domácnosti, a to domácí produkcí, domácími pracemi a opravami, sousedskou výpomocí... Při těchto aktivitách domácnosti spotřebovávají elektrickou energii. Lackó tvrdí, že „ve státech, kde spotřeba elektrické energie domácnostmi tvoří velkou část stínové ekonomiky, bude zbytek stínové ekonomiky (část, kterou Lackó nemůže změřit) také velký.“ (Schneider, 2007) V první kapitole jsem již nastínila spornost zařazení domácí produkce do stínové ekonomiky. I z tohoto důvodu metodu Lackó považuji za nepřesnou.

Mezi metody fyzických inputů nepatří pouze „makro-model“, snažící se odhadnout celkovou velikost stínové ekonomiky, ale i dílčí metody. Těch využívají statistické úřady za účelem doplnění národních účtů. V závislosti na odvětví se poměrují vstupy a výstupy, z čehož získáme odhad produkce v daném odvětví. Při odhadech tedy nejsou používána jako vstup pouze fosilní paliva a elektrická energie (jako ve dvou

metodách, které jsem přiblížila výše), ale využívá se například i osivo (v zemědělství) nebo stavební materiál (ve stavebnictví). (Zídková, 2012)

2.2.5 Více-faktorové kombinované metody

Posledním, pátým, způsobem nepřímého měření stínové ekonomiky jsou více-faktorové kombinované metody, „compound methods“. Tyto metody při odhadu stínové ekonomiky hledají vazby mezi příčinami a důsledky stínové ekonomiky. (Fassmann, 2000; Zídková, 2012)

Jedním z příkladů je „metoda nenaplněné proměnné“. Jejími autory jsou Bruno Frey a Hannelore Weck-Hannemanová. Tento způsob odhadu stínové ekonomiky se zakládá na tom, že stínová ekonomika je ovlivňována (Fassmann také používá výraz „determinována“) určitými faktory (tyto faktory považujeme za příčiny stínové ekonomiky a jsou jimi například efektivní daňová sazba, reálné a vnímané daňové zatížení, příspěvky na sociální pojištění, míra regulace, daňová morálka, míra nezaměstnanosti a disponibilní příjem) a projevuje se v podobě indikátorů (Fassmann používá také termín „ukazatelů“), například míra účasti na trhu práce, růst reálného HDP, nebo počet odpracovaných hodin v oficiální ekonomice. Při odhadu závislosti mezi faktory (determinantami) a indikátory bývá použita statistická metoda LISREL (Linear Independent Structured Relationship). S její pomocí je možné zpětně odhadnout tzv. nenaplněnou proměnnou, tedy velikost stínové ekonomiky. Prakticky tento výpočet vypadá tak, že za každou zemi se zjišťují všechny proměnné (determinanty) a tyto země se následně seřadí sestupně. Každé zemi je poté přiřazeno pořadí pro každý faktor (determinantu). Závislost mezi faktory a indikátory je následně zjištěna regresí a každé proměnné se v konkrétní zemi přiřadí váha, po otestování citlivosti. Ke kvantifikaci (kardinálnímu uspořádání) se od předchozího seřazení zemí (ordinálního uspořádání) přechází až na konci analýzy. (Fassmann, 2000; Zídková 2012) „Všechno, co je k tomu potřeba, jsou dva odhady vypočtené jakoukoli metodou ve dvou různých zemích, přičemž se tyto odhady považují za správné.“ (Fassmann, 2000)

Přesto, že je při využití této metody možné odhadovat rozsah stínové ekonomiky ve více zemích ve stejné době, nalezneme tu i nedostatky. Jedním z nich je například výběr použitých determinantů, zejména u těch spojených s daněmi. Důvodem je velká

odlišnost daňových systémů v různých zemích. Jedním z těchto „napadaných“ determinantů je i daňová morálka kvůli její subjektivitě.

Ve stínové ekonomice, nebo alespoň při jejím odhadování, rozeznáváme makro-modely, také nazývané makroekonomickými modely. Patří sem monetární metoda, metoda spotřeby elektrické energie nebo více-faktorové kombinované modely. Statistikové nejsou zastánci těchto modelů, protože „udávají mnohem větší odhady stínové ekonomiky než odhady prováděné přímými metodami nebo nepřímými metodami rozporu, které využívají statistické úřady v rámci doplňování národních účtů.“ (Zídková, 2012) Schneider a Fassmann se statistiky tento názor nesdílejí a považují makro-modely za užitečné. Tvrdí, že standardními statistickými šetřeními nelze zachytit část informací v ekonomice, proto jsou jejich odhady nízké. (Zídková, 2012)

Někteří autoři jsou zastánci názoru, že jednotlivé metody by se měly používat k odhadům v určitých odvětvích, ty se poté kompilují dohromady a výsledkem bude představa o celkové velikosti stínové ekonomiky. Této metodě odhadu se říká kombinovaná nebo stavebnicová metoda. (Zídková, 2012)

Pro země, které se stále vyvíjí, řadíme sem i Českou republiku, není nejvhodnější používat k odhadu stínové ekonomiky makro-modely. „Monetární proměnné se vyvíjí spolu s finančními trhy a spotřeba energie se mění se změnou struktury ekonomiky.“ (Zídková, 2012) Při použití těchto metod může docházet k nepřesným měřením, jelikož se při jejich aplikaci počítá se stabilitou závislostí. Ve stále vyvíjejících ekonomikách se ale s touto stabilitou neseťkáváme, proto je vhodnější využít jiné metody odhadu stínové ekonomiky. (Zídková, 2012)

Makro-odhady je lepší využít k odhadu vývoje stínové ekonomiky v čase nebo k porovnání mezi jednotlivými zeměmi než k dopočítání správného celkového HDP. Monetární metody, metody spotřeby elektrické energie i více-faktorové metody dávají za výsledek obrat stínové ekonomiky, a ne přidanou hodnotu, kterou by bylo možné připočítat k oficiálnímu HDP. Je tedy důležité vědět, k jakým účelům tyto odhady budou sloužit, a podle toho je dobré vybrat metodu, jakou odhad provést. (Zídková, 2012)

3. Příčiny stínové ekonomiky

Názory autorů na stínovou ekonomiku se mohou lišit, shodují se ale v tom, že se jedná o celosvětový fenomén, který se vyskytuje ve všech zemích světa bez ohledu na jejich ekonomický systém a vývojovou fázi, ať už v menším nebo větším měřítku.

Jedná se o záležitost, která má místo i v historii našeho světa. Již ve Starověkém Egyptě došlo ke vzniku skrytého trhu, jako důsledku vysokého zdanění parfémů. Jako další příklad mohu uvést rozšíření pašeráctví ve Francii v 15. až 18. století kvůli zavedení vysoké solné daně. Na území České republiky jsme se setkali s černým trhem za doby komunismu, tedy v tehdejší Československu. (Rais, Klička a Rod, 2015)

Ačkoliv mají autoři rozdílné názory na příčiny stínové ekonomiky, ve většině případů se shodnou na těchto třech, které ve svém díle *Shadow Economies and Corruption all over the World: New Estimates for 145 Countries* popisuje i Friedrich Schneider:

1. Daňové zatížení a platba sociálního a zdravotního pojištění (Tax and Social Security Burden)
2. Intenzita regulací (Intensity of regulations)
3. Služby veřejného sektoru (Public Sector Services)

Někteří autoři příčiny stínové ekonomiky rozdělují do skupin podle různých kritérií. Jedním z takových autorů je Martin Fassmann, kterého v této práci nejednou zmiňuji a čerpám z jeho poznatků. Ten příčiny stínové ekonomiky rozděluje na systémově nezávislé a systémově závislé, které dále dělí v závislosti na tom, v jakém systému jsou zkoumány (v tržních ekonomikách, centrálně plánovaných ekonomikách nebo v transformujících se ekonomikách). (Fassmann, 2000)

Dále například OECD rozlišuje jako příčiny stínové ekonomiky jinak legální ekonomické aktivity (sem patří možnost a riziko odhalení; benefity z neplacení daní nebo jiných regulačních a administrativních nákladů; zastrasování; potíže s dodržováním například daňových zákonů – potíže s registrací nebo porozuměním daňové povinnosti; daňová morálka) a kriminální aktivity (nenásilné zločiny nebo také „white collar crimes“ – zločiny spojené s financemi, jejichž příčiny jsou takové, jaké jsem uvedla výše, jejich vnímané finanční výhody mohou být dominantní; násilné zločiny – obchodování s lidmi nebo drogami, krádeže, organizovaný zločin). „Motivací budou obvykle velké potenciální finanční přínosy v porovnání s jinými aktivitami.“ (OECD, 2017)

Jak můžeme vidět na příkladech, které jsem uvedla výše, za jednu z hlavních příčin stínové ekonomiky jsou považovány daně. Nejsou samozřejmě jedinou velkou příčinou, za další jsou například považovány vysoké náklady na pořízení legálně zakoupeného statku nebo služby. „Veřejné vnímání důvodů pro nelegální koupi jsou podobné ve všech zkoumaných zemích. Vysoké náklady na legálně zakoupené zboží a služby jsou považovány za hlavní příčinu nelegální koupě.“ (Žukauskas, 2018) Jelikož daně jako jednu z hlavních příčin stínové ekonomiky ve svých dílech zmiňuje velké množství autorů a jsou nemalou součástí tématu této práce, zaměřím se na ně jako na příčinu stínové ekonomiky v této kapitole nejvíce.

3.1 Daňové zatížení a platba sociálního a zdravotního pojištění

Jak již bylo řečeno, daně a celkově sociální a zdravotní pojištění jsou považovány za jednu z hlavních příčin stínové ekonomiky a dokazuje to mnoho studií. Jako příklad mohu uvést studie Thomase, Lipperta a Walkera, Schneidera, Johnsona, Kaufmanna a Zoido-Lobatóna a další. (Schneider, 2007)

Stát k financování nezbytných funkcí potřebuje zdroje financí, těmi jsou i daně. Někteří lidé nemají problém s placením daní, jiní se tomu ale snaží vyhnout, protože je to více finančně zatěžuje. Čím větší bude rozdíl mezi penězi vydělanými v oficiální ekonomice (ovšem po zdanění) a penězi vydělanými ve stínové ekonomice (které daný člověk danit nebude), tím větší motivaci angažovat se ve stínové ekonomice bude člověk mít. Tento rozdíl ovlivňují zejména daně a sociální a zdravotní pojištění, proto jsou považovány za jednu z hlavních příčin vzniku a růstu stínové ekonomiky. Podle mého názoru, člověk provádějící stínové aktivity přemýšlí tímto způsobem: „Proč bych měl mít z provedení stejné práce méně peněz jenom kvůli tomu, že musím platit daně a sociální a zdravotní pojištění? To je raději nebudu odvádět a budu mít více.“

Možnou snahou o řešení tohoto problému by mohla být daňová reforma, a tedy snížení daní, ale ani to už by nemuselo znamenat snížení stínové ekonomiky. Díky takové reformě by mohlo dojít ke stabilizaci stínové ekonomiky a zabránila by případnému dalšímu růstu. Zmenšení stínové ekonomiky by daňová reforma s největší pravděpodobností nezpůsobila, protože lidé, kteří jsou již její součástí, si tam vytvořili jisté zázemí, osobní vztahy a jsou spokojeni s vysokým výdělkem díky stínovým aktivitám a do oficiálního sektoru ekonomiky by se zřejmě nevrátili. Toto by mohl být

důvod, proč k žádné velké reformě v daních a sociálním a zdravotním pojištění nedošlo – pravděpodobně by to nemělo velký účinek. (Schneider, 2007)

O tuto záležitost se zajímají ekonomové, protože daně ovlivňují nejen pracovní a volnočasové rozhodování, ale také nabídku pracovních sil ve stínové ekonomice a může dojít k narušení daňového zatížení, což je problém. (Schneider, 2007)

Jak jsem již zmínila, v pracích Schneidera a Johnsona, Kaufmanna a Zoido-Lobatóna můžeme nalézt statisticky významné důkazy o vlivu daňové zátěže na stínovou ekonomiku. Schneider učinil průzkum stínové ekonomiky jak v Rakousku, tak ve skandinávských zemích a došel k závěru, že na stínovou ekonomiku mají vliv jak přímé, tak i nepřímé daně. Ve svém průzkumu zjistil, že „hlavní příčinou stínové ekonomiky v Rakousku jsou přímé daně (včetně sociálního zabezpečení), mají největší vliv, a jsou následovány intenzitou regulací a složitostí daňového systému.“ (Schneider a Klinglmair, 2004) Podobných výsledků Schneider dosáhl i ve skandinávských zemích, konkrétně Dánsku, Norsku a Švédsku. Výsledky jeho objevů ve svých studiích potvrdili i Kirchgaessner v Německu a Kloveland také v Norsku a Švédsku. (Schneider a Klinglmair, 2004)

I v ne tak dávných studiích nalezneme důkazy o vlivu daní z příjmu na stínovou ekonomiku. Například Cebula roku 1997 ve Spojených státech amerických zkoumal vztah mezi výší daně z příjmu, pravděpodobností daňového auditu, sankcí a relativní velikostí stínové ekonomiky. Ve svém výzkumu Cebula potvrdil tvrzení, jež jsem uvedla výše v této kapitole, a to že snížení sazby daní by pouze stabilizovalo stínovou ekonomiku a zamezilo by jejímu dalšímu růstu. Zastává ale názor, že pokud by se zvýšilo množství auditů (daňových kontrol) a byly by zavedeny přísnější sankce za porušování daňových zákonů, došlo by ke zmenšení stínové ekonomiky. S tímto jeho tvrzením nemohu nesouhlasit. Také se domnívám, že kdyby osobám účastnícím se stínové ekonomiky hrozilo větší riziko, že bude jejich nelegální počínání odhaleno a budou za to hůře potrestáni, odradilo by je to od těchto činností. (Schneider a Klinglmair, 2004)

Ve spojitosti s daněmi jako příčinou stínové ekonomiky je důležité vymezit si dva pojmy. Rozlišujeme daňové úniky (tax evasion) a vyhýbání se daním (tax avoidance). Oba tyto pojmy se zakládají na snaze platit státu co nejméně na daních. Je mezi nimi ale rozdíl, a to zejména ve způsobu provedení a jejich legálnosti. (Sandmo, 2012)

Někteří autoři rozlišují nejen dva pojmy, ale tři. Tuto klasifikaci používají například Vančurová a Láchová. Kromě vyhnutí se dani a daňového úniku rozeznávají daňovou úsporu. Daňovou úsporu popisují jako „využití všech legálních nástrojů ke snížení základu daně a celkové daně.“ (Finardi a Procházka, 2016)

3.1.1 Daňový únik

Pod pojmem stínová ekonomika si spousta lidí představí právě daňový únik. Ano, studium daňových úniků a stínové ekonomiky spolu úzce souvisí, ale nejsou jedno a totéž, nelze je zaměňovat. Daňové úniky jsou pouze částí stínové ekonomiky. Při provádění nelegálních činností, které jsou považovány za součást stínové ekonomiky, jako například prodej drog, se nejedná přímo o daňové úniky, v těchto případech se ani neuvažuje o zdanitelnosti.

Jak jsem již zmínila, rozlišujeme dva pojmy ve spojitosti s daněmi jako stínovou ekonomikou – daňový únik a vyhýbání se daním. Za daňový únik považujeme protiprávní jednání daňového subjektu ve formě podávání nepravdivých informací za účelem odvádění nižší daně. V případě přímých daní se může jednat například o zatajení části příjmů z produkce nebo nadhodnocování nákladů, za účelem skrytí ekonomické aktivity. V souvislosti s daní z přidané hodnoty se zase jedná o nadhodnocování mezispotřeby za účelem skrytí části produkce.

Není jednoduché přesně vymezit tento pojem z důvodu různých překladů a názvosloví. V užším smyslu je daňový únik popisován jako porušení zákona, v širším potom tedy jako vyhýbání se daním (Martinez, 1995). Také se k němu odlišně staví různí autoři. Rozlišně je pojednáváno i o příčinách, postupech, rozsahu nebo sankcionování daňového úniku. I z tohoto důvodu je obtížné stanovit přesnou definici tohoto pojmu. Podobně jako u měření stínové ekonomiky je obtížné zjistit rozsah i daňových úniků. Z důvodu nedokonalých metod se proto často jedná pouze o odhady. (Martinez, 1995) Důkazem o složitosti vymezení tohoto pojmu je i fakt, že nemá žádnou legální definici, která by byla zakotvena v právním systému. Ačkoliv byly žádosti o právní vymezení tohoto pojmu několikrát vzneseny členskými státy Evropské Unie, Soudní dvůr Evropské Unie mlčí i ve spojitosti daňových úniků se sjednocenou daní z přidané hodnoty. Kvůli tomu, že neexistuje příslušná definice daňového úniku, se setkáme s různými pohledy a často se na tento pojem pohlíží jako na širší oblast a aktivity spojené s porušováním

zákonů i ty, co jsou v mezích zákona. Tento pojem je tedy používán k popisu legálního i nelegálního vyhýbání se daňové povinnosti, zneužití daňového práva k získání majetkového prospěchu, volby mezi jurisdikcemi z pohledu daňových dopadů na předmět daně nebo i podvodných protiprávních jednání. (Finardi a Procházka, 2016; Martinez, 1995)

Široký a Martinez rozlišují daňové úniky legální a nelegální. V jejich další klasifikaci se už ale mírně liší. Široký do legálního daňového úniku řadí daňové úspory, daňové chyby a daňovou stávku. Jedná se podle něj tedy o legální nástroje využití ve snaze optimalizovat základ daně a výslednou daň. Do nelegálních potom podle Širokého patří takové jednání, které je za hranicí zákona a je trestně stíhatelné. Martinez tvrdí, že legální daňové úniky mají dvě formy. Jednou z nich jsou postupy podhodnocení základu daně a tedy zaplacení nižší částky. Tento způsob je zákonem povolený. A druhou je již několikrát zmíněné vyhýbání se daním. (Finardi a Procházka, 2016) O nelegálním daňovém úniku se potom Martinez vyjadřuje následovně: „Tento těžkopádný termín označující přímé a otevřené porušení daňových zákonů vlastně zahrnuje pouze daňový únik v úzkém smyslu slova.“ (Martinez, 1995)

I OECD zastává názor, že základem daňového úniku je přesažení právních předpisů. V glosáři OECD je k termínu daňový únik (tax evasion) uvedeno následující: „Termín, který je složité definovat, ale je obecně užíván za myšlenkou ilegálního jednání, kde odpovědnost odvádět daně je skryta nebo ignorována, například plátce daně odvádí nižší daň než je právně povinen, a to zatajováním příjmů nebo informací daňovým úřadům.“ (vlastní překlad, OECD)

Výzkumná služba Evropského parlamentu (EPRS) roku 2017 zveřejnila dokument s názvem „Daňový únik, praní špinavých peněz a daňová transparentnost v zámořských zemích a teritoriích EU“ (vlastní překlad, Ioannides a Tymowski, 2017), kde také uvádí pojmy daňový únik a vyhýbání se daním. Daňový únik zde definují jako „nezákonný čin vyhýbání se daním zatajováním příjmů, získaných legálně či nelegálně, před odhalením a výběrem daňovými úřady.“ (Ioannides a Tymowski, 2017) Jako příklady provedení daňového úniku uvádí zfalšované daňové přiznání nebo ukládání peněz získaných ze zákonných aktivit na účet zahraniční banky. Pojem vyhýbání se daním definuje jako využití legálních metod k upravení finanční situace jedince nebo společnosti tak, aby snížili výši daně z příjmu, kterou by museli odvést. Jako konkrétní

činnosti vedoucí k dosažení tohoto cíle uvádí například uplatnění srážek a kreditů, takové finanční plánování (jako prodej aktiv v tu nejvhodnější dobu), aby došlo k co největšímu osvobození od daní. Dalším pojmem, který Výzkumná služba Evropského parlamentu zmiňuje v tomto dokumentu je daňová transparentnost. Považují ji za jeden ze způsobů snížení množství daňových úniků. „Cílem je pomoci obyvatelům zemí bohatých na přírodní zdroje držet vládu odpovědnou za tyto výnosy. Za tímto účelem stanoví výměnu informací nerezidentského účtu s daňovými úřady v zemi bydliště majitele účtu.“ (Ioannides a Tymowski, 2017) To znamená, že jurisdikce, které se účastní této automatické výměny informací, každý rok obdrží informace z účtů aniž by o ně musely žádat. Za účelem dosažení právě daňové transparentnosti k a mezi daňovými úřady bylo navrženo několik opatření. Měla k ní vést zejména výměna informací. (Ioannides a Tymowski, 2017)

Vyhýbáním se daním je nejčastěji myšleno hledání skulin a takových nejasností v zákoně, jejichž využití by subjektu umožnilo odvádět státu nižší daň. Jsou na tento pojem opět ale různé pohledy. Ten nejužší vnímá vyhýbání se daním jako mezinárodní formu daňového úniku. Naopak ten nejširší na něj pohlíží jako na jakékoliv činnosti za účelem neplacení daní. Další pohled jej vnímá jako snahu „vyhnout se působnosti daňových zákonů.“ (Finardi a Procházka, 2016) To je možné jedním z těchto tří způsobů: využitím zákonem upravených možností, nevykonáváním zdanitelné činnosti nebo hledáním mezer v zákoně. Jedná se tedy o jakési „ohýbání“ pravidel daňového systému za účelem získání jistých výhod. Často jsou za tímto účelem prováděny umělé, vykonstruované transakce, které nemají žádný jiný účel. Můžeme tedy říct, že se nejedná o porušení přesného znění zákona, ale o porušení jeho ducha nebo podstaty. (Finardi a Procházka, 2016)

V glosáři OECD nalezneme definici pojmu vyhýbání se daním (tax avoidance): „termín, které je složité definovat, ale který je obecně používán k popisu uspořádání záležitostí daňového poplatníka, které mají za cíl snížit jeho daňovou povinnost a které, ačkoliv by tyto záležitosti mohly být striktně legální, jsou obvykle v rozporu se záměrem zákona, který mají dodržovat.“ (vlastní překlad, OECD)

3.1.2 Daňová kontrola

Při řešení otázky daní jako příčiny stínové ekonomiky považuji za důležité zmínit se i daňových kontrolách. V České republice jsou daně vybírány na základě principu samovyměření. To znamená, že si sám daňový subjekt určí hodnotu své daňové povinnosti. Každý subjekt musí daň vypočítat, přiznat, uhradit a doložit podklady, ze kterých při tomto procesu vycházel. Pokud se subjekt účastní stínové ekonomiky z důvodu daní a provádí daňové úniky nebo se vyhýbá daním, riskuje odhalení právě daňovou kontrolou. Jejím předmětem jsou daňové povinnosti, tvrzení daňového subjektu a jiné okolnosti podstatné pro zjištění a stanovení daně vztahující se k jednomu daňovému řízení. Kontrolu provádí správce daně ve vymezeném rozsahu, který je v průběhu kontroly možno měnit za pomoci oznámení o změně rozsahu daňové kontroly, a to u daňového subjektu nebo na tom nejvhodnějším místě. (ALTAXO, 2014–; Finanční správa, 2021)

Kontrolovaný subjekt má určitá práva a povinnosti. Jednou z nejdůležitějších povinností je, že musí správci daně umožnit kontrolu provést – poskytnout mu tedy všechny potřebné prostředky a součinnost, zapůjčit všechny vyžádané doklady a věci nezbytné pro správu daní. (Finanční správa, 2021)

Tyto dokumenty může správce daně vyžadovat až po tři roky od konce zdaňovacího období, ve kterém vznikla daňová povinnost nebo do tří let od vzniku daňové povinnosti u daní, které nemají zdaňovací období, jako například daň z převodu nemovitostí. Ve výjimečných případech může být daň doměřena až deset let zpětně, a to v tom případě, že za daňové období vznikla nebo mohla být uplatněna daňová ztráta. V případě, že finanční správa vede daňovou kontrolu po uplynutí doby pro stanovení daně, stává se tato kontrola nezákonnou a není možno v ní pokračovat. Pokud už taková daňová kontrola proběhla, je možné se proti ní odvolat. (Altaxo, 2014–)

Podle mého názoru je ve většině případů cílem subjektů, které se účastní stínové ekonomiky, snížit hodnotu daně, kterou musejí odvést, ale nedostat se do daňové ztráty. Pokud totiž subjekt není v daňové ztrátě za zdaňovací období, může být v jeho společnosti provedena kontrola pouze za poslední tři roky.

O následujících dvou příčinách stínové ekonomiky se vyjádřím jen krátce a to z toho důvodu, že nejsou tématem této práce.

3.2 Intenzita regulací

Za další důležitý faktor, který je považován za příčinu stínové ekonomiky, je zvyšování intenzity regulací. Tyto regulace totiž omezují svobodu subjektů v oficiální ekonomice. Jedná se především o regulace na trhu práce, obchodní překážky a pracovní omezení cizinců.

Důkaz o vlivu regulací na pracovním trhu na stínovou ekonomiku můžeme nalézt například v pracích Johnsona, Kaufmanna a Zoido-Lobatóna. Došli k závěru, že regulace způsobují zvýšení mzdových nákladů. Tyto náklady ale často bývají přesunuty na zaměstnance. Tahle skutečnost vede k motivaci subjektů k účastnění se stínové ekonomiky, kde se tomuto jevu mohou vyhnout. Několik studií podporuje názor, že v zemích s větším množstvím regulací tvoří stínová ekonomika větší část HDP než v zemích s menším množstvím regulací. Důležitým faktorem, který způsobuje přechod subjektů do stínové ekonomiky a na kterém se také shodne více autorů, je vynucování těchto regulací na organizace i jedince. (Schneider, 2007)

Můžeme tedy shrnout, že platí tvrzení, že čím více regulací ekonomiky v zemi je, tím větší je stínová ekonomika v dané zemi. Vládám bychom tedy mohli doporučit spíše než přidávat další regulace, zlepšovat ty již existující, aby stínová ekonomika stále nenabývala na velikosti.

3.3 Služby veřejného sektoru

Jelikož stínová ekonomika ovlivňuje státní příjmy, ovlivňuje i množství a kvalitu veřejného zboží a služeb. Za důsledek to mívá zvýšení daňové povinnosti organizací i jednotlivců a zhoršení kvality veřejných statků a správy, kvůli čemuž jsou subjekty oficiální ekonomiky více nakloněny ke vstupu do sektoru stínové ekonomiky. Na toto téma provedli výzkumy například Johnson, Kaufmann nebo Zoido-Lobatón, kteří došli k závěru, že nižšího rozsahu dosahuje stínová ekonomika v zemích, kde jsou vyšší daňové příjmy, pokud jsou ovšem vybrány z daní o nižších sazbách, s méně zákony, regulacemi a společnostmi čelícími úplatkům. (Schneider, 2007)

4. Důsledky stínové ekonomiky

Na stínovou ekonomiku se často pohlíží jako na negativní jev. Je to ale jediný pohled na stínovou ekonomiku nebo můžeme najít i její pozitivní dopad? Na tuto otázku se pokusím odpovědět v této kapitole.

4.1 Klady stínové ekonomiky

Otázka, jestli má stínová ekonomika i kladný dopad, je předmětem mnohých studií. Jak jsem již nastínila v předchozích kapitolách této práce, stínová ekonomika je neopominutelnou součástí národního produktu a zapříčiňuje také jeho růst, čímž se stává také činitelem růstu elasticity hospodářského systému. (Fassmann, 2000)

Za jednu z pozitivních stránek stínové ekonomiky autoři Kaufmann a Kaliberda považují to, že „udržuje funkci ekonomiky, protože se náklady na výrobu v oficiální ekonomice značně zvýšily.“ (Fassmann, 2000) Dále novým podnikatelům poskytuje cenné zkušenosti nebo přispívá k udržení sociálního klidu, a to tím, že umožňuje přežít určitým skupinám obyvatelstva v těžších dobách. Také přispívá k hospodářskému oživení, způsobuje růst HDP, zvyšuje zisk v poměru k investovanému kapitálu, a zmenšuje rizika hospodářských aktivit. Jako další z pozitivních dopadů je často uváděno snížení nezaměstnanosti. To by platilo za předpokladu, že by všechny subjekty pracující ve stínové ekonomice byly jinak nezaměstnány. Je ale bezpochyby nespočet případů, kdy subjekty pracují ve stínové ekonomice a zároveň jsou registrovány jako nezaměstnaní, aby mohly pobírat podporu v nezaměstnanosti. (Fassmann, 2000)

Tyto pozitivní důsledky stínové ekonomiky nejsou však potvrzené, jsou diskutabilní a ne vždy odpovídají realitě (jak vidíme na příkladu pozitiva v podobě snížení nezaměstnanosti). Nalezneme tedy i odpůrce těchto tvrzení.

4.2 Zápory stínové ekonomiky

Vlády díky tomuto fenoménu přicházejí o příjmy a má také vliv na ekonomiku a společnost. Kvůli nižším příjmům vlády může dojít ke zvýšení cen a nákladů, které bude muset vynaložit z jiných zdrojů, nebo například k nižší finanční podpoře některých oblastí vládou.

Díky ní může docházet ke zpochybňování důvěry v daňový systém a společenské normy podporující jejich dobrovolné dodržování. Subjekty, které chtějí zůstat ve stínové

ekonomice neodhaleny, jsou často ochotny zaplatit inspektorům nebo jiným úředníkům za to, že je nenahlásí. Stínová ekonomika tedy svou existencí podporuje úplatkářství.

Také hrozí, že při zvyšování a normalizování aktivit na hranicích zákona, dojde k navýšení nelegálních činností jako třeba obchodování s lidmi, praní špinavých peněz atd. Peníze ušetřené ze stínové ekonomiky mohou také být použity na nelegální činnosti, neplatí to samozřejmě ale pro všechny účastníky stínové ekonomiky.

Jak tedy vidíme, stínová ekonomika má jistá pozitiva i negativa. Většinou se na ni však pohlíží jako na záporný jev, kvůli tomu, že se často jedná o porušování zákonů a snižuje státní příjmy.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

V teoretické části této práce jsem se zaměřila na stínovou ekonomiku a poté na její příčiny, zejména na daně. Jedná se o teoretický základ, na kterém jsem položila svou hypotézu, že daně jsou jednou z hlavních příčin stínové ekonomiky. Při psaní první části této práce, mě poznatky autorů, zabývajících se touto problematikou, v mém tvrzení pouze utvrdily, jelikož se ve většině případů naše názory shodovaly, a jako jednu z hlavních příčin daně uváděli. V této části práce se pokusím potvrdit nebo vyvrátit svou hypotézu na základě informací, které jsem sama shromáždila v rámci mnou provedeného kvalitativního výzkumu.

Jako metodu výzkumu jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor. Jedná se o částečně řízený rozhovor. Před sběrem odpovědí jsem vytvořila soubor témat a k nim přidružené otázky. Tyto otázky jsem pokládala ve vhodném pořadí v závislosti na tom, jak rozhovor s daným respondentem probíhal. Do této práce je ale seřadím u všech respondentů stejně, za účelem dosažení větší přehlednosti. V každém rozhovoru jsem mohla otázky formulovat trochu rozdílně, což polostrukturovaný rozhovor umožňuje, podstata otázky ale pokaždé zůstala stejná, každý respondent tedy ve výsledku odpovídal na stejné otázky. Pokud se mi to zdálo nevhodné, tak jsem některou otázku v daném případě vynechala nebo uvedla, že si sami respondenti mohou zvolit, jestli na ni chtějí odpovědět nebo nikoliv. Při vedení těchto rozhovorů jsem dbala na správné pochopení odpovědi respondenta. Ačkoliv mám sama názory na stínovou ekonomiku, byla jsem otevřena případným rozdílným pohledům a zachovávala si nezaujatost.

Tyto polostrukturované rozhovory jsem vedla s osobami, které mají zkušenosti s podnikáním, vedením společnosti nebo jejím účetnictvím, tedy s osobami, které o tématu stínové ekonomiky něco vědí a v průběhu svého působení na trhu si na ni vytvořily svůj názor. Toto šetření bych nemohla provádět s respondenty, kteří o stínové ekonomice nemají žádné informace, jejich odpovědi by skutečně nepřispěly k posouzení správnosti mé hypotézy. Mezi respondenty v této části nalezneme podnikatele, živnostníky nebo osoby se starostí o účetnictví.

Všechny rozhovory byly mnou nahrávány pouze v případě souhlasu respondenta a tyto nahrávky nebudou nikde uveřejněny. Sloužily pouze k účelu napsání této bakalářské práce a po jejím dokončení byly smazány. V této práci pouze sbírám názory mnou vybraných respondentů na tematiku stínové ekonomiky, jejím cílem není odhalit

nekalou činnost některého z respondentů. S ohledem na tento cíl jsem zvolila vhodná témata a k nim přidružené otázky.

Všem svým respondentům jsem přislíbila anonymitu, proto v této práci neuvedu žádné konkrétní osoby, pouze jejich stručný popis, a to za účelem dokázání jejich relevantnosti k tomuto tématu.

V následující části uvedu otázky, které jsem při rozhovorech použila a z jakého důvodu jsem právě tyto otázky zvolila. Jak jsem již uvedla, v některých případech jsem moha použít jinou formulaci těchto otázek, význam však zůstal pokaždé stejný.

1. Otázky rozhovoru

1. „Co je stínová ekonomika?“

Tuto otázku jsem položila všem respondentům hned v úvodu rozhovoru, a to z toho důvodu, že se na samém začátku teoretické části této práce zabývám problematikou definice stínové ekonomiky a setkávala jsem se s ní i v průběhu psaní dalších kapitol. Také díky odpovědi na tuto otázku zjistím, jak daný respondent chápe stínovou ekonomiku, co si pod ní představuje, a tedy získám představu o tom, jakým směrem se bude rozhovor s danou osobou ubírat. V případě, že by některé odpovědi zněly tak, že stínová ekonomika jsou daňové úniky, jak je zmíněno v teoretické části, přispěla by tato odpověď k potvrzení mé hypotézy, ačkoliv toto tvrzení není přesné. V těchto rozhovorech se ale nejedná o přesnost a požadování definic od respondentů, pouze o jejich pohledy a názory.

2. „Jak je stínová ekonomika velká?“

Otázku o velikosti stínové ekonomiky jsem respondentům položila, abych zjistila, jestli si myslí, že je rozšířená či nikoliv. Nepožadovala jsem žádná čísla nebo procenta, každý mohl odpovědět podle svého názoru a jak mu to připadalo vhodné. Účelem této otázky bylo zjistit, jestli se podle názoru respondentů účastní velká část zejména podnikatelských subjektů stínové ekonomiky.

3. „Co považujete za hlavní příčinu stínové ekonomiky?“

Tato otázka nejvíce přispěje k posouzení, zda je hypotéza, že daně jsou jednou z hlavních příčin stínové ekonomiky, pravdivá. V případě, že by respondent odpověděl jinak, než že jsou hlavní příčinou daně, sdělím mu svou teorii v případě, že na tuto možnost mohl zapomenout (své názory mu tím ale nevnucuji) nebo aby se mohl vyjádřit a sdělit mi k ní svůj názor, proč nesouhlasí a považuje za příčinu něco jiného.

Jelikož se ale mnoho autorů shoduje v názoru, že daně jsou jednou z největších příčin stínové ekonomiky, předem očekávám podobnou odpověď od svých respondentů. Kdyby se tak však nestalo, vyslechnu a také zpracuji jejich názor.

4. „Myslíte si, že by se něco změnilo (v oblasti stínové ekonomiky) snížením daní?“

Tato otázka navazuje na otázku předchozí, kde předpokládám, že ve většině případů respondenti odpovědí, že hlavní příčinou stínové ekonomiky jsou daně. Není na

této odpovědi ale přímo závislá, jelikož jak jsem již zmínila, pokud by respondent odpověděl jinak, sdělím mu svůj názor a poznatky, které jsem se dozvěděla při psaní teoretické části práce a budou s nimi moci souhlasit nebo nesouhlasit a díky tomu také odpovědět na tuto otázku.

5. „Jaká je podle Vás hlavní stínová činnost?“

Zodpovězením této otázky respondent také může přispět ke konečnému posouzení správnosti mé hypotézy, pokud za takovou činnost bude považovat například daňové úniky nebo optimalizace daní. U této otázky je možné odpovědět různým způsobem. Respondent ji může pochopit více způsoby. Jedním z nich je, co považují za nejběžnější činnost ve stínovém sektoru. Dalším ale může být, co považují za „největší“ činnost stínového sektoru, tedy s největším finančním tokem. Respondenti tedy mohou odpovědět na jakoukoli z těchto možností nebo i na obě.

6. „Myslíte si, že má stínová ekonomika i nějaká pozitiva?“

V teoretické části této práce se zabývám také důsledky stínové ekonomiky. Většinou se na stínovou ekonomiku pohlíží jako na negativní fenomén, zejména kvůli tomu, že snižuje příjmy státu. Mezi některými autory však nalezneme i argumenty o jejich pozitivních dopadech. Tuto otázku jsem tedy položila z důvodu mého zájmu o to, jak se na tuto problematiku dívají podnikatelské subjekty. Jestli stínovou ekonomiku vnímají spíše jako pozitivní nebo negativní jev a případně z jakého důvodu.

V odpovědích na tuto otázku očekávám spíše názory, že stínová ekonomika jistá pozitiva má. Negativní pohledy na tento fenomén jsou totiž prosazovány spíše z pohledu státu, jelikož kvůli němu přichází o příjmy. Ze strany podnikatelů se ale může jednat o jiný pohled, protože tento vliv na ně stínová ekonomika nemá.

7. „Mělo by se podle Vás něco změnit?“ / „Co by se podle vás muselo změnit, aby subjekty účastníci se stínové ekonomiky byly ochotny přejít do ekonomiky oficiální?“

Položením této otázky zjistím, s čím jsou respondenti nespokojení, nebo s čím očekávají, že jsou jiné subjekty na trhu nespokojené. Do své odpovědi mohou respondenti zahrnout svá očekávání – jestli předpokládají, že nějaká změna nastane. Také se zodpovězením této otázky budou moci vyjádřit k tomu, zda si myslí, že se se stínovou

ekonomikou nebo její velikostí dá něco dělat, jestli se dá ovlivňovat. Pokud by podle respondentů bylo možné stínovou ekonomiku ovlivnit, mohou se vyjádřit k tomu, co by se muselo stát a jaké by to mělo následky. Zda by bylo možné stínovou ekonomiku pouze stabilizovat (zabránit příchodu nových subjektů) nebo i přimět její účastníky přejít do oficiálního sektoru a tím ji zmenšit. Také zde při vedení rozhovorů můžeme řešit otázku, jestli by nějaká změna měla význam, zda by se jí vyplatilo provést.

8. „Jste ochotni podělit se o vlastní zkušenost se stínovou ekonomikou?“

Tato otázka byla subjektům pokládána pouze jako doplňující v závislosti na tom, jak probíhal rozhovor a jak se v jeho průběhu cítili. Mnohým podnikatelským subjektům nemusí být příjemné vést nahrávaný rozhovor na toto téma, i když se jedná pouze o jejich názory, a mým cílem je zachovat si jejich důvěru. Tato otázka totiž může vyznít jako požadavek o doznání o účasti ve stínové ekonomice. O to v mé práci však neusiluji a touto otázkou se pouze snažím o získání příkladů stínových aktivit, které se na trhu mohou odehrávat a o kterých jsem dosud neslyšela a v této práci je nezmínila.

2. Rozhovory

V následující části budou zpracovány rozhovory s respondenty. Každý rozhovor bude zpracován zvlášť u každého respondenta poté, co jej stručně popíšu tak, abych zachovala jeho anonymitu, ale zároveň prokázala, že je vhodným respondentem k tomuto tématu. Vždy zmíním jeho zaměstnání, díky kterému zastávám názor, že bude přínosem k dosažení cíle mé bakalářské práce a jak dlouho se na této pozici nachází (kvůli anonymitě uvedu pouze, zda je podnikatelem, živnostníkem, účetní po dobu delší nebo kratší deseti let). Po zpracování rozhovorů se všemi respondenty porovnám ode všech z nich odpovědi na jednotlivé otázky a posoudím, zda je hypotéza, že daně jsou jednou z hlavních příčin stínové ekonomiky, pravdivá či nikoliv.

Respondent č. 1

Respondent č. 1 je podnikatelem, který provozuje podnikatelskou činnost po dobu delší deseti let. Projevuje zájem o mnoho oblastí, mimo jiné i ekonomiku, a tedy i o stínovou ekonomiku, proto byl ochoten být jedním z respondentů do praktické části mé bakalářské práce, avšak pod podmínkou anonymity.

Respondent č. 1 si pod stínovou ekonomikou představuje „podvádění státu“. Rozlišuje však černou ekonomiku, kterou označuje jako trestnou činnost a stínovou ekonomiku, která je také trestná, ale je na hraně nebo těsně za hranou zákona. Jedná se podle něj o činnost, kterou se subjekty snaží si pomoci tím, že státu nepřiznají všechny příjmy, aby z nich nemuseli odvádět daně.

K velikosti stínové ekonomiky se respondent vyjádřil následovně: „Před EET ve službách mohla stínová ekonomika tvořit i 35 %. Ale s EET se snížila kvůli omezení možností.“ Zmínil však, že také záleží na odvětví průmyslu – v některých se stínová ekonomika vůbec nacházet nemusí.

Za hlavní příčinu stínové ekonomiky respondent považuje snahu subjektu pomoci si tím, že nepřizná všechny příjmy, aby je nemusel zdanit. Z toho můžeme vyvodit, že příčinou tedy jsou daně a nechtěnost je odvádět za účelem zvýšení zisku.

Na otázku ohledně snížení daně si respondent zprvu nebyl jistý, jak odpovědět, ale zastává názor, že kdyby se sazba daní zvýšila, zvětšila by se i stínová ekonomika.

V případě snížení daní by se podle něj nejspíše stínová ekonomika ale nezmenšila. V tomto tvrzení se tedy shoduje s teoriemi mnohých autorů.

Respondent vyjádřil nerozhodnost o tom, zda řadit optimalizaci daní do stínové ekonomiky, považuje je za „podnikatelské myšlení“. Pokud bychom ji však počítali do stínové ekonomiky, zastává názor, že by byla nejrozšířenější stínovou činností.

Tento respondent říká, že pozitivní dopad může mít stínová ekonomika pro začínající podnikatele. Později ale, až se společnost rozroste, „zajede“ a začne vydělávat, nemá pro podnikatele žádný velký význam. „Z kraje podnikání má člověk pouze dluhy, je tedy větší tlak na to, mít část příjmů nezdaněných.“ Jak se společnost vyvíjí a prosperuje, přestává mít, podle respondenta, potřebu této činnosti. Ve větších společnostech často ani není možné stínové činnosti provádět.

Aby se zmenšila stínová ekonomika, musely by se podle respondenta zvýšit například sankce za stínové činnosti nebo četnost daňových kontrol. To by malé podnikatele (kteří mají možnost působit ve stínové ekonomice) donutilo k přestupu do oficiálního sektoru. Předpokládá však, že tato opatření by způsobila zánik mnoha malých, teprve se rozjíždějících podniků. Podle respondenta ale stínová ekonomika nikdy zcela nezmizí, protože není možné zcela kontrolovat malé a začínající podnikatele.

Tento respondent mě v rámci poslední doplňující otázky seznámil se stínovou činností, o které jsem dosud neslyšela, a to s takzvaným „švarcsystémem“, který některé společnosti v minulosti nebo i v současné době mohly provozovat. Tento systém spočívá v tom, že společnost využívá služeb živnostníka, aniž by byl jejím zaměstnancem. To samozřejmě není protizákonné v případě, že tento živnostník poskytuje služby i jiným společnostem nebo subjektům a hledá si sám další zakázky. Ve „švarcsystému“ tomu tak ovšem není a tento živnostník si další zakázky nehledá, provádí pouze ty, jež mu poskytne ta jedna společnost. Je to tedy, jako kdyby u ní byl zaměstnán, ale ve skutečnosti není, aby za něj společnost nemusela odvádět státu daně a sociální a zdravotní pojištění.

Respondent č. 2

Respondent č. 2 se v současné době nachází na pozici zajišťující účetnictví, v minulosti ale působil na finančním úřadě, a to právě na daňových kontrolách. Proto

jsem se rozhodla udělat rozhovor s tímto subjektem. Mohl by totiž mít zajímavý a rozdílný pohled na tuto problematiku a to se také potvrdilo.

Na první otázku respondent odpověděl, že za stínovou ekonomiku považuje optimalizace v dobré víře a v mezích zákona, který si každý subjekt může vyložit rozdílně (tak, aby se mu to více hodilo). Každý se podle respondenta č. 2 snaží neodvést více daní než je zapotřebí a v tom spočívá stínová ekonomika.

Podle tohoto respondenta se subjekty vědomě stínové ekonomiky spíše neúčastní a jejich účast na ní je způsobena zejména neznalostí.

Na třetí otázku respondent odpověděl, že za hlavní příčinu stínové ekonomiky považuje neznalost subjektů a jejich vlastní výklad zákonů. Subjekt se podle něj mohl stát účastníkem stínové ekonomiky i omylem nebo nedostatkem zkušeností. Předpokládá, že v některých případech subjekty mohou provádět stínovou činnost nevědomky, zatímco se domnívají, že dělají vše správně a podle zákonů.

Respondent vychází z toho, že subjekty se stínové ekonomiky účastní z neznalosti a nemyslí si tedy, že by změna výše daně velikost stínové ekonomiky ovlivnila.

Na základě své pozice tento respondent považuje za jednu hlavních činností stínové ekonomiky například chybné zaúčtování, způsobené právě nevědomostí, dále také daňové optimalizace, tedy snižování zisků za účelem odvádění nižší daně, často na základě doporučení od daňového poradce.

Ve stínové ekonomice tento respondent vidí i jistá pozitiva, zejména ze strany podnikatelů, kteří mají vyšší zisky, a zvyšuje se jejich konkurenceschopnost.

Respondent č. 2 zastává názor, že vlastníci společností, jednatelé a celkově osoby ve vedení společnosti by měly být ekonomicky zdatné a například absolvovat kurzy nebo školení před založením společnosti nebo začátkem působení na vedoucí pozici ve společnosti.

Jako zkušenost se stínovou ekonomikou tento respondent uvedl příklad z dob svého působení na finančním úřadě, kde byly často posuzovány reklamy (zda jsou reklamy skutečné nebo si je subjekt pouze zaúčtoval, aby si uměle zvýšil náklady) a kontrolovány evidence tržeb. Také respondent č. 2 uvedl, že u subjektu proběhla daňová kontrola často na udání nebo v případě, že nesešlo kontrolní hlášení.

Respondent č. 3

Respondent č. 3 je podnikatelem po dobu delší deseti let. Projevuje zájem o mnoho oblastí a má názory mimo jiné i na ekonomiku, proto byl ochoten stát se jedním z respondentů pro účel napsání této práce. Také jsem tomuto respondentovi přislíbila anonymitu, proto jej nebudu jmenovat.

Na otázku, co si představuje pod stínovou ekonomikou, respondent odpověděl jednoznačně a s jistotou: „Je to to, co se nepřiznává státu a neplatí se z toho pak daně.“

Respondent č. 3 se domnívá, že stínová ekonomika je rozšířená, a to spíše u menších společností. U větších společností to podle něj často není možné.

Za příčinu stínové ekonomiky považuje snahu subjektů ušetřit na daních, aby měly větší zisky. Podle něj jsou někteří podnikatelé donuceni uchýlit se ke stínové ekonomice, protože kdyby působili v oficiální ekonomice a odváděli všechny daně, nebyli by schopni podnikatelskou činnost provozovat, způsobilo by to krach jejich podniku. Jednou z hlavních příčin, proč se podnikatelské subjekty účastní stínové ekonomiky, jsou podle respondenta č. 3 vysoké odvody za zaměstnance. Aby si podnik mohl dovolit provozovat svou činnost, platit zaměstnance a vše řádně odvádět státu, musel by své služby poskytovat za vyšší ceny. Tím by však přišel o klientelu, protože každý zákazník raději zaplatí méně za stejnou provedenou činnost u jiné společnosti, která si může dovolit nižší ceny díky účasti ve stínové ekonomice.

Tento dotazovaný na otázku, zda by se něco změnilo snížením sazby daní, reaguje tak, že snížení daní není možné. Pokud by se takové opatření ale státu podařilo zavést, na stínovou ekonomiku by vliv mělo a více subjektů by daně odvádělo. Ve výsledku by dokonce stát mohl na daních vybrat větší sumu. Subjekty by totiž neměly důvod vůbec přemýšlet nad stínovou ekonomikou.

Za hlavní stínovou činnost respondent č. 3 považuje vyhýbání se daním, zejména kvůli vysokým nákladům na zaměstnance.

Kromě toho, že účast ve stínové ekonomice může pomoci menším podnikatelům a subjektům teprve zakládající podniky, respondent ve stínové ekonomice nevidí jiná pozitiva. Má podle něj spíše negativní účinky, a to ty, že subjekty účastnící se stínové ekonomiky (kde mají vyšší zisky a větší svobodu) mají malý zájem o to, přejít do oficiálního sektoru.

Jak respondent zmínil dříve v tomto rozhovoru, snížení sazby daně by ovlivnilo stínovou ekonomiku, podle něj k tomu ale nedojde. Přínos dotazovaný viděl v zavedení EET, protože předpokládal, že tento systém zavede stejné podmínky pro všechny subjekty na trhu a trh se „narovná“. K tomu ale nedošlo a proto si subjekt není jistý, jaká další změna by musela nastat, aby se stínová ekonomika zmenšila nebo zcela potlačila.

V rámci doplňující otázky mě subjekt seznámil s procesem, kdy spolu dvě společnosti mohou spolupracovat. Cílem jedné společnosti je dostat se ze ztráty, aby se nestaly podnětem kontroly z finančního úřadu a cílem druhé společnosti je zvýšit své náklady, aby nebyla povinna státu odvést daň o takové výši. Následně probíhá platba na účet „poskytovatele služby“ (žádné služby však poskytnuty nebyly), aby peníze zanechaly dohledatelnou stopu, později jsou však tyto peníze v hotovosti vráceny.

Respondent č. 4

Respondent č. 4 je také podnikatelem, který se na českém trhu pohybuje po dobu delší deseti let. Stejně jako ostatní respondenti souhlasil být součástí mého výzkumu pod podmínkou anonymity.

Tento respondent definuje stínovou ekonomiku jako „obcházení zákonů, jehož jediným smyslem je zbavit se daní.“ Dále se zmiňuje o oficiální ekonomice jako o sektoru, kde se všechny subjekty řídí zněním i duchem zákonů a o stínové ekonomice jako o oblasti, kde se tyto zákony obcházejí.

Respondent č. 4 se k velikosti stínové ekonomiky vyjádřil tak, že na českém trhu existují obory, kde stínová ekonomika tvoří významný podíl, a to jsou zejména služby, a ještě konkrétněji – restaurace a hotely. V těchto oborech podle respondenta může stínová ekonomika tvořit i 50 %. Stínová ekonomika se podle něj nachází zejména v těch oborech, kde se pracuje s hotovostí. V těch oblastech, kde se nepracuje s hotovostí, za sebou transakce zanechávají stopu, kterou je možné dohledat, a tok těchto financí musí být zaznamenáván a z něj je později vypočtena výše daně, kterou subjekt musí odvést. V tomto případě zde tedy není prostor pro stínovou ekonomiku.

Za příčinu stínové ekonomiky respondent č. 4 považuje daně: „Těžko hledat jiný důvod, vždy se jedná o utíkání před daněmi.“ Jedinou další příčinou, která respondenta napadla, je činnost, na kterou daný subjekt nemá licenci (například prodej zbraní). Za

hlavní příčinu ale jednoznačně považuje daně. Tento respondent také zastává názor, že podnik může být dotlačen k provozování stínových činností tím, že jiný podnik, který působí ve stejném oboru, se stínové ekonomiky účastní. Pokud by totiž podnik působil v rámci oficiální ekonomiky, musel by zavést vyšší ceny, aby mu podnikání vynášelo a nebyl takzvaně „v mínusu“. Zákazníci ale v tomto případě budou preferovat jiný podnik, který stejné služby nebo produkty nabízí za nižší cenu, kterou si podnik může dovolit díky tomu, že se účastní stínové ekonomiky.

Tento respondent si je jistý, že snížení sazby daní by ovlivnilo stínovou ekonomiku. S tímto předpokladem vychází z toho, že se situace změnila i poté, co byla snížena daň z příjmu v minulosti. „Po revoluci byla sazba daně 40 % a v té době byl zákon,“ podle respondentových slov, „obcházen často.“ Říká, že „snížování daní vede bezpochyby k tomu, že se snižuje podíl těch, kteří utíkají před daňovou povinností.“ Také se domnívá, že by snížení daní mohlo vést ke zvýšení daňového příjmu státu, netroufá si ale toto tvrzení říci s jistotou, nemá k tomu podklady.

Za hlavní stínovou činnost respondent č. 4 považuje zatajování tržeb. Proto byl spokojený se zavedením EET – doufal, že to ekonomiku napraví a podnikání v určitých oborech bude spravedlivější. Jelikož toto opatření ale stát dostatečně nevymáhal, později jej pozastavil a nakonec zcela zrušil, k nápravě nedošlo.

Ve stínové ekonomice dotazovaný nevidí žádná pozitiva. Jak již zmiňoval, stínová ekonomika strhává poctivé subjekty, které se snaží zůstat v oficiální ekonomice, aby šly stínovou cestou, protože jinak neobstojí v konkurenčním prostředí. Z pohledu podnikatele jistý kladný efekt stínová ekonomika mít může, ale neměla by se podle něj normalizovat ani v období budování podniku a začínání podnikatele na českém trhu.

Podle respondenta není zapotřebí snižovat sazbu daně z příjmu, „sazba 15 % už je dost nízká“. Není tedy zapotřebí ji snižovat, ale pokud by se tak stalo, omezila by se i stínová ekonomika. Zabránit se jí však zcela nedá, protože zastává názor, že „jakmile se na to člověk naučí, tak nechce moc přejít do oficiální ekonomiky.“

Respondent č. 4 se se mnou podělil i o zkušenost se stínovou ekonomikou. Znal podnik, který se po založení řídil veškerými normami a nařízeními a vše bylo vedeno oficiálně a podle předpisů. Neustále se ale zvyšovala ztráta tohoto podniku, zatímco stejné podniky v okolí prosperovaly. Dále respondent uvádí, že se tohoto podniku musel jeho majitel „zbavit“. Z této situace sám respondent získal zkušenost, že podnik je nucen

chovat se jako ostatní stejné podniky v okolí, i když budou provozovat stínovou činnost, jinak přežít nemůže.

Respondent č. 5

Respondent č. 5 je také podnikatelským subjektem. Na českém i zahraničním trhu působí po dobu delší deseti let. Má celkový přehled o dění v České republice a jejím okolí, tedy i o ekonomice a jejím stínovém odvětví, proto jen považuji za vhodného respondenta pro účely této bakalářské práce. Stejně jako ostatní respondenti žádal o anonymitu, jež jsem mu přislíbila a také ji dodržím.

Respondent nevidí rozdíl mezi stínovou ekonomikou a černou ekonomikou, jedná se podle něj o podnikání, které probíhá v tomto státě a ze kterého se neplatí daně.

Podle tohoto respondenta „stínová ekonomika existuje v České republice v rozsahu 15–20 % a týká se zejména malých podnikatelů, kteří dělají vše pro to, aby nebyli nuceni odvádět daně, které jsou v tomto státě v celé řadě věcí nejvyšší v Evropě.“ Dále zmiňuje, že podnikatelé předpokládali, že vstupem do Evropské unie se naše podmínky vyrovnají a budou stejné. Ukázalo se však, že tyto podmínky stejné nejsou.

Za hlavní příčinu stínové ekonomiky respondent č. 5 považuje daně a zejména vysoké náklady na zaměstnance a nerovnost podmínek na trhu českém a trhu okolních zemí. Subjekty se tedy snaží neplatit daně a pomáhat si k černým penězům a těmi platit své zaměstnance. Kdyby odvedli všechny daně, nezbylo by jim nic. Další motivací neodvádět daně, nebo jich odvádět méně, může být fakt, že subjekty zastávají názor, že je velká část z vybraných daní státem promrhávána.

V případě snížení daní by se, dle názoru tohoto respondenta, velikost stínové ekonomiky změnila, jelikož „neodvádění daní je trestný čin, proto to celá řada subjektů dělá až v situaci, kdy jsou ty daně tak vysoké, že jim nic jiného nezbývá, pokud chtějí v daném oboru podnikat.“ Snížení nebo srovnání daní po celé Evropské unii, když máme jednotný trh, by podle názoru respondenta dozejista přispělo ke zmenšení stínové ekonomiky. Jako příklad uvádí pomoc Rakouska svým podnikatelům v období pandemie COVID-19 ve srovnání s pomocí České republiky svým podnikatelům – pomoc Rakouska byla nesrovnatelně vyšší. Na doplňující otázku, zda by se stínová ekonomika snížením sazeb daní snížila nebo by se pouze stabilizovala a přestala se rozrůstat, se

respondent neodvážil odpovědět s jistotou, spíše se ale přiklání k té možnosti, že by se snížila. Každému podnikateli by vyhovovalo, kdyby byl daňový systém jednoduchý a jasný a kdyby sazby daní byli nižší, „nikdo si totiž nechce dělat zbytečné problémy účastněním se stínové ekonomiky.“

Na otázku o hlavní stínové činnosti odpověděl takto: „Nejčastější a finančně objemové byly největší aféry, kdy došlo k záměně daní. Jednalo se například o rumovou aféru, kdy se neplatily peníze z alkoholu, lihovou aféru, aféru se záměnou lehkých topných olejů za naftu.“ Za největší stínovou činnost, ve které zmizely miliardy, považuje právě tyto aféry.

Respondent č. 5 zastává názor, že stínová ekonomika má i pozitiva. Říká, že mnoho společností oficiálně zaměstnává své pracovníky za nízkou mzdu a zbytek peněz jim dává takzvaně „na ruku“. Je ale lepší podnikat tímto způsobem, jelikož takto je vytvářen produkt a jinak by tito lidé byli na pracovním úřadě a „nedělali nic“. Následně jsem respondentovi sdělila teorii, se kterou jsem se seznámila při vypracování teoretické části této práce, a to že některé subjekty jsou zaregistrovány na pracovním úřadě, aby mohly pobírat podporu v nezaměstnanosti, a zároveň se účastní stínové ekonomiky. Na to respondent zareagoval tak, že v dnešní době by bylo složitější něco takového provozovat z důvodu kontrol ze strany pracovního úřadu a povinností, které zaregistrovaný subjekt musí plnit (jako například chodit na pracovní pohovory a ucházet se o pracovní pozice). Dále respondent podotknul, že mnoho podnikatelů by zkrachovalo, pokud by oficiálně platili svým zaměstnancům více a tím i odváděli vyšší daně a také by celá řada výrobků byla pro naše občany značně dražší.

Tento respondent nepředpokládá, že by mělo dojít k výrazným změnám ze strany státu, které by měly zapříčinit snížení stínové ekonomiky. Také si nemyslí, že by bylo jednoduché českého občana, který se stínové ekonomiky účastní, a je tak spokojený, „přesvědčit k tomu, aby byl ze dne na den poctivý a vše státu platil, aniž by mu něco zůstalo.“ Respondent dále argumentuje existencí pracovních pozic daňového poradenství. Subjekty na pozicích daňového poradce podnikatelským subjektům radí s optimalizací daní a jak dosáhnout toho, aby státu na daních odváděly co nejmenší sumu. Kdyby daně byly jasné a zřetelné, tak by vylučovaly existenci této pozice, protože by se člověk, který by na ní byl, neuživil.

Jako příklad stínové ekonomiky, o které v této práci nepojednávám, subjekt uvedl úmyslné zbankrotování podniku. Tímto činem by podnik mohl jiné subjekty „okrást“, ale nemá žádný další postih, protože podnikateli pouze „nevyšel podnikatelský záměr.“ V tomto respondent vidí nespravedlnost, jelikož tento čin považuje za trestný, ale není nijak sankcionován nebo dále řešen. Oproti tomu uvedl krádež v samoobsluze, za kterou by stát zodpovědnou osobu odsoudil i k pobytu ve vězení. Jako další příklad stínové činnosti respondent č. 5 uvedl, že na trhu existují společnosti, které nabízejí reklamu, za kterou podnikatel zaplatí velkou částku, kterou si dá do nákladů a část peněz mu daná společnost vrátí.

Respondent č. 6

Respondent č. 6 je malý živnostník, který živnost provozuje po dobu delší deseti let a byl ochoten se se mnou podělit o své názory na stínovou ekonomiku. Jako i u ostatních respondentů, zachovám jeho anonymitu.

Na první otázku tento respondent odpověděl, že pojem „stínová ekonomika“ přesně nezná a neví, co přesně si pod ním představit. Proto jsem jej obeznámila s tímto termínem, jehož definicí jsem se zabývala v první kapitole této bakalářské práce.

Když již byl dotazovaný obeznámen s tímto pojmem a věděl, co si pod ním představit, odpověděl i na následující otázku, týkající se velikosti stínové ekonomiky. Odhaduje, že, alespoň ve své sféře působnosti (tedy středních podnikatelů a živnostníků, kteří buď nemají zaměstnance, nebo jich mají velmi málo), je stínová ekonomika velmi rozsáhlá a ostatní subjekty z jeho oboru se „snaží dělat všechno pro to, aby daně neplatily.“ Respondent č. 6 odhaduje, že stínová ekonomika v jeho oboru může dosahovat i 60 nebo 70 %.

Tento respondent za příčinu stínové ekonomiky nepovažuje přímo výši daní, zato zastává názor, že ji zapříčiňuje neochota subjektů daně odvádět (ať už by měly jakoukoli sazbu). Je to podle respondenta v „principu myšlení“. Lidé nechtějí odvádět daně, protože se jim to následně nijak od státu nevrátí.

Jelikož respondent nevidí výši sazby daní jako nejzávažnější problém, nepředpokládá, že by se jejím snížením něco změnilo.

Za hlavní stínovou činnost tento dotazovaný považuje zatajování příjmů a tím úsilí o to, aby neodváděl žádné daně. Snaží se toho dosáhnout odpisy. Je ale podezřelý podnikat například třicet let a podle všeho nic nevydělávat, to může vést k podnětu daňové kontroly. Proto se často doporučuje, aby podnikatel část svých příjmů přiznal, nějakou daň státu odvedl a každý rok tuto částku o něco zvyšoval.

Respondent č. 6 vidí přínos stínové ekonomiky v tom, že podnikatelům zůstanou peníze. Jiná pozitiva tohoto respondenta nenapadala. Spíše zastává názor, že velkým záporem stínové ekonomiky je to, že subjekty potom „žijí ve strachu, jestli je někdo neodhalí.“ Je na každém podnikatelském subjektu, aby si zvážil tato pozitiva negativa a rozhodl se, zda mu stojí za to se stínové ekonomiky účastnit.

V rámci otázky, co by se mělo změnit, aby subjekty přešly ze stínové ekonomiky do oficiální, respondent uvažoval spíše nad tím, jak podnikatelské subjekty motivovat k tomu, aby daně platily, než jaká opatření, restrikce nebo sankce by stát musel zavést. Těmi by se podle respondenta stínová ekonomika pouze zvýšila (jelikož problém je v tom, že subjekty nevidí smysl v tom odvádět daně). Přirovnává to k situaci za pandemie COVID-19, kdy mnoho občanů České republiky odmítalo se jakkoli řídit státními nařízeními jen proto, že je do jejich dodržování někdo nutil. Otázkou podle respondenta tedy je, „jak změnit myšlení Čechů, aby byli poctiví?“ Jelikož stát již několik let „hrozí“ tím, že lidé nebudou dostávat důchody, také to přispívá k motivaci neplatit daně. Subjekt tedy předpokládá, že pokud by důchod lidé dostávat měli a byl by vyšší (bylo by na něj přispíváno nejen sociálním pojištěním, ale i daněmi z příjmů), mohlo by je to k placení daní motivovat. Věděli by totiž, na co přispívají a že se jim takto odvedené peníze jednou vrátí. Tento respondent zároveň ale říká, že lidé, co přemýšlí způsobem „stát mi nic nedává, proč bych měl něco dávat já jemu?“, by neměli podnikat a měli by se spíše nechat zaměstnat. „Pokud chtějí určité bonusy a něco dostávat, mají se nechat zaměstnat a nic takového nemusí řešit.“ Respondent č. 6 také zmínil, že se hůře podniká osobě, která „nemá ráda úřady a úředníky,“ což je v České republice časté. Dotazovaný mi také sdělil, že změnou daní, kterou by podpořil, by bylo zvýšení sazby subjektům, které nemají rodinu. V dnešní době je totiž výchova dítěte a zařízení všech potřebných věcí dítěti velmi nákladná a zvýšením daní těm, co rodinu nemají, by se pouze vyrovnaly podmínky. Avšak uvědomuje si, že takový požadavek není proveditelný a že by se setkal s velkým odporem. Odpůrci by argumentovali tím, že každý má právo si zvolit, zda rodinu mít chce

nebo nikoliv a neviděl by důvod, proč by toto rozhodnutí mělo ovlivnit výši sazby daní, které musí státu odvádět.

Jako vlastní zkušenost respondent č. 6 uvedl to, že podnikatelé a živnostníci se ptají ostatních, zda nezakoupili něco, od čeho mají doklad a co by si mohli vložit do nákladů, aby si snížili základ k vypočtení daně. Dále se respondent setkal s tím, že si podnikatelské subjekty odepisují například auta, kterými nejezdí a nevyužívají je, aby nemusely platit daň o takové výši. „Odepisují si tedy, co mohou, aby ty daně nemuseli odvádět.“ Respondent se také vyjádřil k EET. Nebyl si jist, zda je dobře nebo špatně, že se EET zrušilo. Jediná věc, které se se zavedením EET obával, byla k tomu potřebná technika. Tomu se tento subjekt však vyhnul za pomoci tiskopisů z finančního úřadu, díky kterým tuto techniku nemusel pořizovat a které nemusel tím pádem pořizovat sám z vlastních financí. EET, podle názoru tohoto respondenta, mohlo uškodit například malým restauracím, ve větších restauracích zavedení tohoto systému považuje spíše za přínos. Podporuje totiž poctivost a „nutí“ provozovatele restaurací k tomu, aby všechny příjmy přiznávali. Jelikož ale EET nebylo nijak vymáháno a kontrolováno, nemělo takový účinek. Respondent se ale setkal s kontrolami takového systému v zahraničí, kde ho po odejití z obchodu se suvenýry zastavil kontrolní orgán a v případě, že něco zakoupil, požadoval předložení dokladu k zakoupené věci. Následky takového vymáhání a díky tomu i účinnosti takového systému respondent již nezná, ale je si jistý, že s ničím podobným se v České republice nesetkal.

Respondent č. 7

Respondent č. 7 je také podnikatelem, který na českém trhu působí déle než deset let a za dobu své činnosti si vytvořil názor na stínovou ekonomiku a upozoroval její jevy, o které byl ochoten se se mnou podělit pro účely mé bakalářské práce.

Tento respondent definuje stínovou ekonomiku jako to, když „přijímáš peníze a nikde je nepřiznáváš“. Řadí sem i černou ekonomiku a říká, že se jedná o proces, kdy subjekt nepřiznává své příjmy a neodvádí z nich daně. Zakládá svou definici tedy na tom, že se lidé snaží vyhnout placení daní.

Na druhou otázku, týkající se velikosti stínové ekonomiky, tento respondent odpověděl tak, že si myslí, že se jí lidé rádi účastní, proto by řekl, že je spíše rozšířenější. Nepovažuje ji ale ani za velmi rozsáhlou a věří, že některé podnikatelské subjekty se jí neúčastní a jsou „poctiví“. Kdyby ale subjekty nemusely platit takové odvody, tak by

situace byla, podle respondenta č. 7, jiná a oficiální ekonomiky by se účastnilo více subjektů.

Za hlavní příčinu stínové ekonomiky považuje dotazovaný nespravedlnost ve zdaňování a v ekonomice. Nepovažuje ji za férovou ke všem ekonomickým subjektům, co se týče odvádění daní i celkového nastavení ekonomiky v České republice. Cílem subjektů účastnících se stínové ekonomiky je „přilepšit si, obelhat a obejít systém“. Ve většině případů jejich počínání totiž není odhaleno a sankcionováno, nic jim v tom tedy nebrání. Dále uvádí, že dříve nebylo tolik lidí bez domova a nezaměstnaní byli „příživníci“, což bylo trestané. Proto byl každý motivován k tomu být oficiálně zaměstnán, být podnikatelem nebo živnostníkem.

Respondent č. 7 si není jistý, zda by se něco změnilo výrazným způsobem, kdyby došlo ke snížení sazby daní. Uvedl, že mnoho subjektů je zvyklých ve stínové ekonomice působit a jsou tak spokojeni, nemají tedy důvod přecházet do oficiálního sektoru. Ke zmenšení stínové ekonomiky, tedy přechodu subjektů účastnících se stínové ekonomiky do ekonomiky oficiální, by ale podle tohoto respondenta, bylo zapotřebí mnohem více změn než jen snížení sazby daní. Takové změny ale v této době nejsou možné kvůli krizi, kterou vyvolala pandemie COVID-19.

Jelikož se respondent stínové ekonomiky neúčastní a tudíž se o ni nikdy velmi nezajímal, zprvu ho nenapadlo mnoho stínových činností. Poté se ale vyslovil, že nejčastější činností stínové ekonomiky je podle něj zatajován příjmu, aby mohl subjekt odvádět nižší daně. „Vykonávají svou činnost a berou si za to peníze bokem – takže poskytnou službu, přijmou peníze a nevystaví zákazníkovi doklad.“ Spousta lidí je také na pracovním úřadě, aby nemuseli platit sociální a zdravotní a přivydělávají si bokem. Tudíž dostávají finanční příspěvky od pracovního úřadu a vydělávají si neoficiálně ve stínové ekonomice, kde své příjmy nemusejí zdanit. Další činností stínové ekonomiky je udělování nižších oficiálních mezd zaměstnancům, aby podnikatel následně odvedl státu menší finanční obnos s tím, že zbylou část peněz dostane zaměstnanec takzvaně „bokem“. Některé podnikatelské subjekty také mohou zaměstnávat osoby „na černo“, také aby se vyhnuly problémům a kontrolám. V případě zaměstnání osoby, která je v exekuci, „podnikatele uhánějí exekutoři“ a tímto způsobem se tomu mohou pokusit vyhnout.

Na otázku, zda má stínová ekonomika nějaká pozitiva respondent č. 7 odpověděl, že „donutí pracovat i ty, co by normálně nepracovali.“ Pokud totiž subjekt je

zaregistrován na pracovním úřadě a pobírá příspěvky v nezaměstnanosti, nemusí být s obdrženou sumou spokojen a je tedy motivován k tomu začít pracovat i „na černo“. Takto peníze následně utratí například v obchodu, odvedou se z nich daně a těží z toho ekonomika.

Na otázku, co by se muselo změnit, aby subjekty přešly ze stínové ekonomiky do té oficiální, respondent odpověděl, že by bylo zapotřebí změnit smýšlení lidí, což je velmi obtížné. Bylo by nutné „změnit povahu Čechů, aby byli poctiví a záleželo jim na státě a ne na vlastním blahobytu.“ K tomu by podle respondenta přispělo i to, kdyby subjekty viděly, že z toho stát prosperuje. Zároveň to ale v současné době vidí jako nereálné kvůli situaci, kterou tu COVID-19 zanechal, „lidé jsou čím dál agresivnější, zlejší, více peníze shromažďují a stali se z nich lakomci.“ Ohledně EET se respondent vyjádřil tak, jako ostatní respondenti, pouze má dojem že bylo vymáháno. Možná ne v takové míře, ale kontroly probíhaly. Slyšel například o případě, kdy zákazník přišel do obchodu, obsluze u pokladny sdělil, že o doklad nemá zájem a nepotřebuje jej. Následně se ukázalo, že se jednalo o kontrolu. Toto opatření tedy podle respondenta mohlo přispět k omezení stínové ekonomiky. Aby se předešlo například zaregistrování subjektů na pracovním úřadě, které se zároveň účastní stínové ekonomiky, aby měly „dva zdroje příjmů“ (podpora v nezaměstnanosti a příjem z „práce na černo“), respondent doporučuje snížit sociální příspěvky. V případě, že by byly nižší, subjekty budou více motivovány nechat se zaměstnat nebo podnikat v oficiální ekonomice.

Na doplňující otázku o vlastní zkušenosti respondenta tento odpověděl, že se setkal pouze s tím, že subjekty poskytují své služby a příjmy následně nezdaní. S jiným případem se respondent č. 7 spíše neseťkává.

3. Vyhodnocení odpovědí na otázky

V následující části uvedu nejčastější odpovědi na jednotlivé otázky u všech respondentů a vyhodnotím je.

Otázka č. 1 – „Co je to stínová ekonomika?“

Téměř všichni respondenti, kteří mi byli ochotni poskytnout rozhovor za účelem vypracování této bakalářské práce, na otázku „co je to stínová ekonomika?“ odpověděli podobně. Za stínovou ekonomiku považují činnosti na hraně nebo těsně za hranou zákona, kterých se podnikatelské subjekty účastní, aby se mohly vyhnout placení daní. Mezi respondenty zaznělo, že v oficiální ekonomice se subjekty řídí zněním i duchem zákonů, kdežto ve stínové ekonomice se tyto zákony přímo obcházejí nebo je porušován takzvaný „duch zákona“, často tím, že si jej subjekt sám interpretuje podle vlastních potřeb. Nemusí se tedy jednat přímo o činnosti v rozporu se zákonem. Tito respondenti zakládají svou definici stínové ekonomiky na tom, že se podnikatelské a jiné subjekty pokoušejí vyhnout placení daní, aby zlepšily svou finanční situaci.

Jeden z respondentů nevěděl, co si pod tímto pojmem představit, ale jakmile jsem mu sdělila, co je považováno za stínovou ekonomiku, byl již zorientován a schopen se o tomto tématu dále bavit a odpovídat na mé otázky.

Všechny dotazované osoby se ale shodují na tom, že podstatou stínové ekonomiky je snaha obcházet daňový systém, aby subjekty státu méně odváděly na daních a více peněz jim zůstalo k vlastní spotřebě. To přispívá k potvrzení mé hypotézy, že daně jsou jednou z hlavních příčin stínové ekonomiky.

Otázka č. 2 – „Jak je stínová ekonomika velká?“

V odpovědích na tuto otázku nalezneme takové, které se shodují, ale i takové, které jim oponují. Ve většině případů respondenti zastávají názor, že je stínová ekonomika rozsáhlá. Jeden z respondentů její velikost odhaduje na 35 %, další na 15–20 % a jiný zase říká, že věří, že v jeho oboru může dosahovat i 60 nebo 70 %. Respondenti také odhadují, že se zavedením EET byla velikost stínové ekonomiky ovlivněna, jelikož byly tímto systémem omezeny možnosti účastnit se stínových činností

a obcházet zákony. Ve většině případů i litují toho, že nebyl systém EET více vymáhán a kontrolován (s čímž jeden respondent nesouhlasí a říká, že vymáhán byl a kontroly také probíhaly) a nakonec i zrušen.

Respondenti také u této otázky zohlednili svou odpověď ve vztahu k tomu, o jaké odvětví se může jednat a také jestli se jedná o větší nebo menší podnikatele. Mezi mými respondenty panuje názor, že nejrozšířenější je stínová ekonomika v sektoru služeb. Jeden z respondentů byl i konkrétnější a omezil tuto oblast na restaurace a hotely, odkud má zkušenosti s tímto jevem. Tento konkrétní respondent také řekl, že záleží na tom, zda podnik pracuje s penězi v hotovosti nebo ne s tím, že stínová ekonomika se častěji vyskytuje v podnicích, kde je manipulováno s hotovými penězi, jelikož nehotovostní transakce za sebou zanechávají stopu, již je možné vyhledat. Respondenti jsou ve většině případů přesvědčeni, že se stínová ekonomika nachází spíše u malých podnikatelů. U větších společností to podle jejich názoru není možné.

Jeden z respondentů ale zastává jiný názor než ostatní, a to že stínová ekonomika je spíše ojedinělý jev, kterého se subjekty účastní spíše z neznalosti. Tento jiný pohled může být zapříčiněn jiným postavením tohoto respondenta. Jako jediný z mých respondentů totiž není podnikatelským subjektem nebo živnostníkem, ale je na pozici zajišťující účetnictví v jedné společnosti. Ve svých odpovědích zohledňuje svou pozici a to, že může dojít k chybě při vedení účetnictví a omylem se pak subjekt může účastnit stínové ekonomiky pod domněnkou, že vše vykonal správně.

Z odpovědí na tuto otázku předpokládám, že stínová ekonomika je spíše rozšířenějším konceptem, a to zejména v sektoru služeb a malých podnicích.

Otázka č. 3 – „Co považujete za hlavní příčinu stínové ekonomiky?“

Téměř všechny odpovědi na tuto otázku, které jsem nasromáždila od svých respondentů, se týkaly daní. Jako první shrnu a přiblížím tyto odpovědi, dále připomenutu odpověď, která se od ostatních lišila.

Jak jsem již zmínila, šest z celkových sedmi respondentů považuje za hlavní příčinu stínové ekonomiky buď přímo samotné daně, nebo skutečnost s daněmi spojenou.

Respondenti zejména zmiňovali snahu subjektů vyvarovat se placení daní (například nepříznáním veškerých svých příjmů), aby si zvýšili zisky. Za další příčinu

někteří ale považovali způsob myšlení občanů České republiky. Problém podle nich spočívá v neochotě daně státu odvádět „z principu“ a z důvodu jejich nečestnosti. Často také lidé zastávají názor, podle mých respondentů, že daně, které odvedly, jsou následně nesprávně a nespravedlivě rozděleny a již se jim nevrátí, ani v jiné podobě.

Dalším problémem, na jehož téma respondenti často mluvili, byly vysoké náklady na zaměstnance a tudíž odvody za ně. Domnívají se, že často, pokud malý podnikatel chce zaplatit svého zaměstnance a vést prosperující společnost, nebo alespoň ne takovou, která by byla neustále ve ztrátě, nemá jinou možnost než se účastnit stínové ekonomiky, je k tomu okolnostmi dotlačen. Pokud by totiž zaměstnavatel platil zaměstnance tak, jak by měl, odváděl veškeré potřebné daně státu, musel by zvýšit ceny svých produktů a služeb, aby mohl dál provozovat podnikatelskou činnost a nebyl ve ztrátě. Pokud by ale své ceny zvýšil, hrozilo by, že by přišel o klientelu, která raději bude stejné produkty nebo služby pořizovat v jiném podniku, kde jsou ceny nižší a které si daný podnik může dovolit z důvodu své účasti ve stínové ekonomice. Tímto mohou být někteří podnikatelé dotlačeni k tomu, aby oficiálně platili zaměstnancům nižší mzdy (ze kterých budou odvádět nižší daně) a doplatit je bokem „černými penězi“. Pokud by se pokoušeli zůstat v oficiální ekonomice a provozovat svou činnost podle zákonů ve stínovém prostředí, mohlo by to vést ke krachu jejich podniku.

Jako další příčinu respondenti zmínili nespravedlnost ve zdaňování a ekonomice a nerovnost podmínek na českém trhu v porovnání s trhy okolních zemí.

Odpověď respondenta č. 2 se jako jediná zásadně liší od těch ostatních. Zastává názor, že hlavní příčinou stínové ekonomiky je neznalost (ať už daňového systému, chyba v zaúčtování...) nebo vlastní výklad zákonů. Opět při této odpovědi respondent vychází z vlastních zkušeností a pohledů z pozice účetní a bývalého pracovníka na finančním úřadu v záležitosti daňových kontrol. Jeho odpověď naznačuje složitost a nepřehlednost v daňovém systému, kterou je zapotřebí napravit.

Otázka č. 4 – „Myslíte si, že by se něco změnilo (v oblasti stínové ekonomiky) snížením daní?“

Odpovědi respondentů na tuto otázku byly různorodé. Někteří zastávají názor, že by snížením daní stínová ekonomika ovlivněna byla. V tomto případě se ale odpovědi

lišily v tom, jakým způsobem by ji to ovlivnilo. Někteří respondenti jsou téměř přesvědčeni, že by se snížením sazby daní snížila i stínová ekonomika, jelikož by se jí subjekty neúčastnily, kdyby daně nebyly tak vysoké, nestálo by jim to za případné problémy, pokud by byla jejich činnost odhalena. Tito respondenti také zvažovali, zda by stát v případě snížení daní vybral větší sumu. Pokud by daně totiž byly nižší, ale odvádělo by je více lidí, mohlo by k tomu dojít. Respondenti si tím však nejsou jistí, nemají, čím toto tvrzení podložit.

Další z názorů, které jsem vyslechla v mnou provedených rozhovorech, říká, že velikost stínové ekonomiky by byla ovlivněna, ale tím způsobem, že by se pouze přestala rozrůstat. Respondenti zastávající tento názor jsou přesvědčeni o tom, že subjekty účastníci se stínové ekonomiky, jsou v tomto sektoru spokojeni a ani snížení daní by je natolik nemotivovalo k vystoupení, bylo by zapotřebí více změn než pouze snížení sazby daní.

Dva z respondentů předpokládají, že snížením daní by stínová ekonomika nebyla ovlivněna, nebo alespoň ne v takové míře. Každý ale z jiných důvodů. Respondent č. 2, protože za příčinu stínové ekonomiky považuje nevědomost a tedy výše daní s touto záležitostí nemá moc společného, a respondent č. 6, protože za příčinu nepovažuje přímo sazbu daní, ale především neochotu subjektů je odvádět, ať by měly jakoukoli výši.

Jelikož respondenti měli různé odpovědi na tuto otázku a ani nedošlo k tomu, že by jedna z odpovědí s jistotou převyšovala, je obtížné z těchto odpovědí vyvodit závěr. Mohu snad jen říci, že většina respondentů zastává názor, že by výše daní ovlivnila velikost stínové ekonomiky, jakým způsobem by to bylo, však není snadné odhadnout. Jsem si jistá, že při širším výzkumu bych vyslechla podobné odpovědi jako v tom, jež jsem již provedla, ale i jiné, názory lidí by s největší pravděpodobností byly rozmanité, o čemž jsem se přesvědčila již v tomto malém vzorku.

Otázka č. 5 – „Jaká je podle Vás hlavní stínová činnost?“

Dotazované osoby, které se účastnily mého kvalitativního výzkumu, ve velkém množství případů sdílely názory a odpovědi na tuto otázku.

Jednou z často opakovaných odpovědí, byly daňové optimalizace, které někteří respondenti stále váhají, zda zařadit do stínové ekonomiky. Jedná se podle nich

o podnikatelské myšlení, které je pro subjekt na této pozici na trhu nezbytný. Také zmiňují to, že přímo za účelem optimalizace daní podnikatelských a jiných subjektů existuje pozice daňového poradce, následně tedy zvažovali, zda je toto zaměstnání správné a legální. Daňové optimalizace spočívají v tom, že se podnikatelský subjekt snaží sehnat určité množství nákladů, které mu umožní odvést státu nižší daň. Zároveň ale musí dbát na to, aby nebyl ve ztrátě, což by mohlo vést k daňovým kontrolám nebo oprávnění požadovat potřebnou dokumentaci více let zpětně při daňových kontrolách, což není žádané.

Další z odpovědí, která často zazněla, bylo zatajování příjmů. Pokud podnikatelský subjekt nepřizná veškeré své příjmy, odvádí nižší daně a nemá potřebu je následně snižovat zvyšováním nákladů.

Jako další několik respondentů vzpomnělo udělování nižších oficiálních mezd zaměstnancům z důvodu vysokých nákladů na zaměstnance. Tímto se podnikatelské subjekty vyhnou odvádění vysokých daní a zdravotního a sociálního pojištění. Následně však zaměstnanec subjekt doplatí „bokem“. Tento systém vyhovuje oběma stranám, jelikož podnikatel menší finanční obnos odevzdá a zaměstnanec vyšší přijme. Jediný, kdo z této činnosti neprosperuje je stát, avšak při kontrolách nikdo nemůže zpochybňovat výši mezd, jež se podnikatel svým zaměstnancům rozhodne udělit a za kterou daní zaměstnanci budou ochotni svou práci vykonávat.

Ve spojitosti se zaměstnáváním osob se jeden subjekt vyjádřil tak, že má dojem, že značný počet osob je zaregistrovaných na pracovním úřadě, aby mohly pobírat podporu v nezaměstnanosti, přitom jsou však tajně zaměstnaní, z čehož nikdo daň státu neodvádí. Z druhé strany se subjekt také setkal se zaměstnáváním osob „na černo“, aby se zcela vyhnul odvodům za tohoto zaměstnance a aby se také vyhnul možným problémům (například pokud by byl tento zaměstnanec v exekuci). S tímto názorem však jiný respondent nesouhlasí, což obhajuje tím, že v dnešní době probíhají kontroly z pracovního úřadu a zde zaregistrovaný člověk musí splňovat určité podmínky, tudíž by to nebylo tak snadné.

Jeden z respondentů odpověděl na tuto otázku tak, že uvedl příklady afér, ve kterých se točilo nejvíce stínových peněz. Zmínil například aféru rumovou, lihovou nebo aféru se záměnou topných olejů za naftu.

Jedinou odpovědí, která nebyla spojena se snahou vyhnout se daním, je odpověď respondenta č. 2, který za nejčastější stínovou činnost považuje chybné zaúčtování způsobené neznalostí. I tato odpověď se vztahuje ke vztahu tohoto respondenta k účetnictví.

Jelikož většina odpovědí respondentů se vztahovala k daním a snaže se jim vyhnout, přispívá tato otázka k rozhodnutí o pravdivosti mé hypotézy.

Otázka č. 6 – „Myslíte si, že má stínová ekonomika i nějaká pozitiva?“

V odpovědích na tuto otázku se všichni respondenti, účastníci se mnou provedeného výzkumu, shodují v jednom – stínová ekonomika má jistá pozitiva, a to zejména pro podnikatele, častěji ty, co na českém trhu začínají provozovat svou činnost a malé podnikatele. Díky účasti ve stínové ekonomice mají tyto subjekty vyšší zisky, ze kterých mohou lépe platit své zaměstnance. Jeden respondent také poznamenal, že se tím zvyšuje konkurenceschopnost podniku. Za další pozitivum někteří dotazovaní považují to, že je vytvářen produkt – subjekty účastníci se stínové ekonomiky (zejména ti, co pracují „na černo“) by jinak mohly být pouze zaregistrovány na pracovním úřadě a nepracovaly by. Tímto způsobem alespoň přispívají do ekonomiky.

To jsou ale jediná pozitiva, která tento jev, podle respondentů, má. Pro jiné než malé a začínající podnikatele již nemá význam a můžeme pozorovat spíše negativa. Mezi těmi byl zmíněn například strach z odhalení jejich nekalé činnosti, dále to, že subjekty si zvyknou na činnost ve stínové ekonomice, nechtějí poté přejít do oficiálního sektoru a zároveň k těmto činnostem strhávají i ostatní, poctivé, subjekty z jejich oboru. Neměla by se podle mých respondentů stínová činnost normalizovat a dále rozšiřovat.

Z odpovědí, jež jsem obdržela na tuto otázku, odvozují, že stínová ekonomika pozitiva má, ale pouze z důvodu špatného nastavení systému. Pokud by systém v České republice byl nastaven tak, aby si podnikatelské subjekty mohly dovolit svou činnost provozovat přesně podle psaných zákonů a jejich podstaty, neměly by zapotřebí se stínové ekonomiky účastnit. Svou činností dále pouze nutí ostatní, kteří se snaží vést poctivé podnikání, aby se stínové ekonomiky účastnili také.

Otázka č. 7 – „Mělo by se podle Vás něco změnit?“ / „Co by se podle vás muselo změnit, aby subjekty účastníci se stínové ekonomiky byly ochotny přejít do ekonomiky oficiální?“

Přesto, že respondenti věří, že by snížení sazby daní ovlivnilo stínovou ekonomiku, nemyslí si, že je v tuto chvíli taková změna možná a že by k ní došlo. Navíc někteří předpokládají, že snížením daní by se stínová ekonomika nezmenšila. Důležitým faktorem je totiž myšlení lidí a jejich přístup, který je náročné změnit. Z tohoto důvodu stínová ekonomika, podle respondentů ve mnou provedeném výzkumu, nikdy zcela nezmizí.

Mezi opatřeními, která by respondenti navrhovali, bylo zvýšení sankcí při odhalení stínových činností a zvýšení četnosti daňových kontrol. Jiný respondent s tímto však nesouhlasí a tvrdí, že to by stínovou ekonomiku pouze zvětšilo, jelikož by to ekonomické subjekty rozčílilo.

Dalším návrhem bylo snížení daní, případně srovnání daní s jinými státy (zejména sousedními) Evropské unie. Jiný respondent ale tomuto názoru oponuje s tím, že daně jsou již dost nízké a není zapotřebí je nutně snižovat.

K tomuto cíli by jistě přispělo i upravení daňového systému tak, aby byl jednoduchý a srozumitelný. Ekonomické subjekty by k odvádění daní motivovalo i to, kdyby viděly, že stát vybrané daně následně spravedlivě rozděljuje, případně že se jim tyto finance časem vrátí a tedy se jim odvádění daní vyplatí (například příslibem důchodů, které by byly financovány i z daní z příjmů).

Jeden z dotazovaných navrhnul zvýšit sazbu daní subjektům, které nemají rodinu, kterou by museli živit, aby došlo k vyrovnání podmínek se subjekty s rodinou. Já v tomto návrhu žádná vylepšení nepozoruji, jelikož pokud by k takové změně došlo (což nepředpokládám), jistě by vyvolala vlnu nepokojů. To si respondent také uvědomuje, proto tuto změnu nepovažuje za proveditelnou, přesto by však podle něj byla spravedlivá.

Další z navrhovaných změn bylo snížení příspěvků v nezaměstnanosti. Čím nižší tato částka bude, tím menší motivaci budou subjekty mít být zaregistrované na pracovním úřadě a zároveň pracovat „na černo“.

Jeden z respondentů také navrhnul absolvování kurzů a školení pro podnikatele před zahájením jejich podnikatelské činnosti, aby byla zajištěna jejich ekonomická zdatnost. Takové opatření by přispělo k předcházení stínových činností zapříčiněných nevědomostí.

Otázka č. 8 – „Jste ochotni podělit se o vlastní zkušenost se stínovou ekonomikou?“

Kromě zatajování příjmů a optimalizací daní, se kterými se respondenti setkávají nejčastěji, jsem se v rámci odpovědí na tuto otázku seznámila například se „švarcsystémem“, jež popisují u respondenta č. 1, dále byly zmíněny reklamy, se kterými se manipuluje tak, aby jejich využití vedlo ke snížení daní, které podnikatel musí odvést. Bývá využíváno falešných reklam (kdy podnik zaplatí a zaúčtuje reklamu, která neexistuje, aby si zvýšil náklady) nebo pořízení drahé reklamy a její zaúčtování s tím, že část těchto peněz je podnikateli později vráceno.

Také jsem byla obeznámena s tím, že společnosti mohou spolupracovat za účelem upravení svých výsledků hospodaření, aby upravili finanční obnos, jež musejí státu na daních odvést. Jedné společnosti vyhovuje zvýšení nákladů a druhé zvýšení příjmů (aby se dostala ze ztráty), a tak se domluví na spolupráci. Společnost s potřebou nákladů si „najme“ společnost s potřebou příjmů k vykonání jejích služeb (ve skutečnosti však žádné služby neproběhnou). Následně proběhne nehotovostní transakce, aby bylo možné ji prokázat, a většina těchto peněz je poté vrácena v hotovosti.

Jeden z respondentů se přesvědčil o tom, že podnikatelé v oficiální ekonomice bývají často přiměni k tomu, aby se účastnili stínové ekonomiky tím, že ostatní podnikatelé v oboru se jí účastní. Má zkušenost s podnikem, jehož majitel vše vedl podle zákona a jeho podstaty. Jelikož ale ostatní podniky byly účastníky stínové ekonomiky, mohly si dovolit nižší ceny. Kvůli vyšším cenám tento podnik přišel o zákazníky a došlo k tomu, že svou činnost musel ukončit.

Jako s dalším příkladem stínové ekonomiky jsem se seznámila s úmyslným zbankrotováním podniku. Jedná se o způsob krádeže od jiných subjektů, který není dobře postižitelný, protože danému podnikateli pouze „nevyšel podnikatelský záměr“.

4. Vyhodnocení praktické části

V tomto kvantitativním výzkumu, provedeném formou polostrukturovaných rozhovorů, jsem vyslechla názory a postoje sedmi respondentů, kteří na českém nebo i zahraničním trhu působí jako podnikatelé nebo živnostníci, jedním z nich byl i člověk obstarávající účetnictví, který dříve působil na finančním úřadě na daňových kontrolách. I z tohoto malého vzorku jsem získala přehled o tom, jak to na českém trhu ve skutečnosti funguje.

Všichni dotazovaní, kteří jsou podnikateli nebo živnostníky mi na konci každého rozhovoru sdělili, že každý subjekt, zastávající tuto pozici mi sdělí to samé, co oni v tomto rozhovoru. A částečně měli pravdu, velké množství jejich odpovědí se podobalo nebo přímo opakovalo. Byly tu však i nějaké rozdíly v názorech, což může být ovlivněno jak oborem, ve kterém daný respondent působí, době jeho činnosti na českém nebo zahraničním trhu, tak i jeho pohlavím nebo osobností.

Jsem si jistá, že pokud bych tento rozhovor provedla s osobami na jiných pozicích, obdržela bych jiné odpovědi. Jako příklad mohu uvést respondenta č. 2, jehož odpovědi se lišily nejvíce. To bylo, podle mého názoru, zapříčiněno tím, že se nachází na jiné pozici než ostatní mí respondenti. I jeho odpovědi mi ale byly přínosem, jelikož jsem se přesvědčila o tom, že názory na tuto problematiku, jsou silně ovlivněny pracovním místem, které respondent zastává.

Je tedy má hypotéza, že daně jsou jednou z hlavních příčin stínové ekonomiky, pravdivá? Z poznatků, které jsem nasbírala během rozhovorů, si dovoluji říci, že ano. Odpovědi všech respondentů podnikatelů nebo živnostníků byly založeny na problematice daní a daňového systému. Za důležitý faktor je považoval i respondent č. 2, když na nich založil svou definici stínové ekonomiky. Na mou otázku „Co považujete za hlavní příčinu stínové ekonomiky?“ všechny dotazované podnikatelské subjekty odpověděly, že jsou jimi právě daně a snaha se jim vyhnout. Ve svých odpovědích respondenti zohlednili důvod vyhýbání se daním. Někteří zastávají názor, že je to jejich výše a jiní, že spíše způsob myšlení lidí (ať by byla jakákoliv sazba daní, nebudou je chtít odvádět již z principu). Druhou z těchto možností je složité změnit, neboť jak chcete přimět nepoctivého člověka k poctivosti? První z možností je možné změnit snížením sazby daní, s většinou respondentů jsem se ale shodla na tom, že to v tuto chvíli není možné a nedošlo by k tomu. Proto bych doporučovala jinou změnu, která již také zazněla, a to zjednodušení daňového systému a nastavit jej tak, aby podnikatelské subjekty nebyli

nuceni účastnit se stínové ekonomiky. Pokud by to bylo v budoucnu možné, snížení daní by tedy bylo na místě. Pokud by daně byly nižší a dostatečně srozumitelné, jistě by to podnikatelským subjektům v jejich činnosti pomohlo a ekonomika by z toho těžila. Taková opatření by přispěla k zastavení růstu nebo dokonce zmenšení stínové ekonomika, která je dle mého názoru rozšířená. Vyplývá to z odpovědí respondentů i z faktu, že se každý z nich se stínovou ekonomikou setkal a uvedl různé příklady stínových činností, i když každý z respondentů se věnuje jinému oboru při provozování svých činností.

Ačkoliv se velké množství podnikatelských subjektů stínové ekonomiky účastní, jsem přesvědčena, že existují i takoví, kteří by uvítali přechod do oficiálního sektoru. Mnoho podnikatelů, podle mého názoru, uvedli stínové činnosti do praxe, aby dosáhli stejných podmínek jako ostatní, kteří tak již učinili. Tuto činnost ale nevítají a byli by raději, kdyby byl trh „napraven“ a nemuseli by se účastnit stínové ekonomiky a žít v neustálém strachu z odhalení.

Závěr

V kapitolách teoretické části této bakalářské práce jsem se zabývala stínovou ekonomikou a již v první z nich jsem narazila na problém – s její přesnou definicí, který se následně odrážel i v následujících částech. I její název není zcela jednoznačný, zvolila jsem však jeden z nich, který jsem se kvůli přehlednosti rozhodla používat v celé této práci, a to „stínová ekonomika“. Po přiblížení problematiky definice tohoto pojmu, jsem se zaměřila na velikost stínové ekonomiky. Při vypracovávání této části jsem zjistila, že není snadné ji změřit a zcela nemožné ji určit přesně. Z rozdílných názvů a definic, jež tento jev nese, vyvstává i problém se způsobem jeho měření. Existuje mnoho metod a je nutné zvolit vhodnou metodu podle účelů měření a na základě toho, kterou z definic stínové ekonomiky se řídíme. Další kapitola se zaměřuje na příčiny stínové ekonomiky. Těm jsem se věnovala více za účelem získání podkladu pro provedení výzkumu a k získání odpovědi na otázku pravdivosti mé hypotézy, že jednou z hlavních příčin stínové ekonomiky jsou daně. V rámci této kapitoly jsem se nejvíce věnovala problematice daňového zatížení a platbě sociálního a zdravotního pojištění. Také zde byly přiblíženy termíny jako daňový únik nebo daňová kontrola. Následně byly uvedeny i jiné okolnosti, považované za jedny z příčin stínové ekonomiky, abych objasnila, že za ně nejsou pokládány pouze daně. Výrazně jsem se jimi však nezabývala, jelikož nejsou předmětem této práce. Další, a zároveň poslední, kapitola teoretické části pojednává o tom, jaké důsledky může stínová ekonomika mít.

Pro účely vypracování praktické části byl proveden kvantitativní výzkum formou polostrukturovaného rozhovoru, jež byl veden se sedmi respondenty z řad podnikatelů nebo živnostníků. Abych mohla určit, co je příčinou stínové ekonomiky a jestli jsou jí daně, musím získávat informace právě od podnikatelů, kteří se se stínovou ekonomikou již setkali a mají s ní jisté zkušenosti.

Mým hlavním cílem bylo určit pravdivost hypotézy, že daně jsou jednou z hlavních příčin stínové ekonomiky. Na základě odpovědí respondentů usuzuji, že pravdivá je. Na otázku „Co je to stínová ekonomika?“ jsem obdržela definice, jež se všechny týkaly daní a snaze se jim vyhnout. Tyto odpovědi velmi přispěly k dosažení závěru, že stínová ekonomika je zapříčiněna právě daněmi. Podobné odpovědi jsem získala i u otázky, která se ptá přímo na příčiny stínové ekonomiky. Ve většině případů bylo řečeno, že příčinou jsou daně a snaha se jim vyhnout. Někteří z respondentů také

jako důležitý faktor považovali povahu a způsob myšlení českých účastníků trhu. Já však věřím, že lidé jsou ve svém jádře poctiví a pokud by to bylo možné a prostředí českého trhu přívětivé, nebudou se stínové ekonomiky účastnit. Abychom takové situace mohli dosáhnout, je však zapotřebí zavést změny. Někteří z respondentů navrhovali snížení daní a zjednodušení daňového systému a já s nimi souhlasím. Z rozhovorů jsem zjistila, že je systém nastaven takovým způsobem, že pokud by měl podnik odvádět veškeré daně a nijak se nesnažit si pomoci zvyšováním nákladů, snižováním oficiálních mezd zaměstnanců, vedlo by to k jeho zániku. O tom mě přesvědčila jedna ze zkušeností dotazovaného, již uvádím v praktické části. Věřím, že snížení sazby daní by mohlo vést k tomu, že by stát ve výsledku vybral větší sumu, jelikož by bylo více subjektů českého trhu ochotno daně odvést. Zjednodušení daňového systému by zajistilo, že mu bude schopno porozumět více lidí a také by působilo jako prevence před účastněním se stínové ekonomiky z důvodu nevědomosti. Další opatření, které bych doporučila a se kterým by mohli někteří nesouhlasit, bylo zmíněno jak v teoretické, tak v praktické části této práce. Je jím zvýšení sankcí v případě prokázání stínových činností a zvýšení četnosti daňových kontrol. Někdo by mohl říci, že takové opatření spíše ekonomické subjekty rozzlobí a motivuje k tomu, aby se stínové ekonomiky účastnili. Já však souhlasím s teorií Cebuly z roku 1997, a to že by subjekty od nelegálního počínání odradilo. Strach je totiž silnou emocií a domnívám se, že než aby s ní subjekty žily každý den, budou se raději řídit zákony.

Z poznatků získaných z mnou provedených rozhovorů jsem také dospěla k závěru, že stínová ekonomika je skutečně rozšířená. Usuzuji tak z toho, že se s ní všichni respondenti vystupující v této bakalářské práci setkali a byli schopni uvádět její příklady a sdílet své zkušenosti.

Díky vypracovávání bakalářské práce na téma Daně jako příčina stínové ekonomiky jsem se dozvěděla mnoho zajímavých informací a naskytl se mi náhled do skutečné situace na českém trhu. Ačkoliv souhlasím s tvrzením, že stínová ekonomika má i jistá pozitiva, státu by prospělo její zmenšení a při provádění výzkumu v praktické části jsem dospěla k názoru, že to samé si přejí i mnozí podnikatelé. Nebude však možné toho dosáhnout, aniž by došlo ke změnám.

Použitá literatura

Knižní zdroje:

ČURDA, Pavel, 2001. *Úrokové sazby, šedá ekonomika a daně. Bankovníctví*. Praha: Economia, a.s. ISSN 1212-4273.

FASSMANN, Martin, 2000. *Stínová ekonomika I: (úvod do studia)*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky. ISBN 80-239-2773-6.

FASSMANN, Martin, 2003. *Stínová ekonomika II: (stínová ekonomika v České republice)*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky. ISBN 8086729044.

FASSMANN, Martin, 2007a. *Stínová ekonomika – IV boj proti stínové ekonomice*. Praha: Sondy. ISBN 80-86846-18-0

FASSMANN, Martin, 2007b. *Stínová ekonomika a práce na černo*. Praha: Sondy. ISBN 978-808-6846-217

MARTINEZ, Jean-Claude, 1995. *Daňový únik*. Praha: HZ Praha

SCHNEIDER, Friedrich, ENSTE, Dominik, 2002. *The Shadow Economy: An International Survey*. Cambridge (UK): Cambridge University Press. ISBN 0 521 81408 1

Internatové zdroje:

ALTAXO, 2014–. Daňová kontrola, doměření daně, penále. *Altaxo* [online]. [cit. 2022-15-03]. Dostupné z: <https://www.altaxo.cz/provoz-firmy/ucetnictvi-a-dane/danove-vydaje/danova-kontrola-domereni-dane-penale>

Ekonomika online – Pojmy a definice, 2013. Co je černá ekonomika?. In: *Ekonomika online* [online]. 9. 3. [cit. 2022-02-05]. Dostupné z: <http://ekonomikaonline.cz/215/cerna-ekonomika/>

Finanční správa, 2021. Daňová kontrola. In: *Financnisprava.cz* [online]. 31. 5. 2021 [cit. 2022-15-03]. Dostupné z: <https://www.financnisprava.cz/cs/dane/danovy-system-cr/postup-v-danovem-rizeni/danova-kontrola>

FINARDI, Savina, PROCHÁZKA, Michal, 2016. Diskuze odhadů daňové mezery v České republice. *Český finanční a účetní časopis*. [online]. 2016(4), s. 99–108 [cit. 2022-14-03]. Dostupné z: DOI: 10.18267/j.cfuc.488

FREY, Bruno S., SCHNEIDER, Friedrich 2015. Neoficiální a šedá ekonomika. In: *Trade-off* [online]. 3.11.2015 [cit. 2022-15-02]. Dostupné z: <http://trade-off.cz/clanky/neoficialni-seda-ekonomika/>

IOANNIDES, Isabelle, TYMOWSKI, Jan, ed., 2017. Tax evasion, money laundering and tax transparency in the EU Overseas Countries and Territories: Ex-Post Impact

Assessment. In: *European Parliamentary Research Service* [online]. 2017-04 [cit. 2022-14-03]. Dostupné z: DOI: 10.2861/080148

KAUFMANN, Daniel, KALIBERDA, Aleksander, 1996. Integrating the Unofficial Economy into the Dynamics of Post-Socialist Economies: A Framework of Analysis and Evidence. [online]. 1996-08 [cit. 2022-20-02]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/23548824_Integrating_the_Unofficial_Economy_into_the_Dynamics_of_Post-Socialist_Economies_A_Framework_of_Analysis_and_Evidence

OECD, 2017. Shining Light on the Shadow Economy: Opportunities and Threats. In: *OECD* [online]. 2017 [cit. 2022-10-03]. Dostupné z: <https://www.oecd.org/tax/crime/shining-light-on-the-shadow-economy-opportunities-and-threats.pdf>

OECD. Glossary of Tax Terms. In: *OECD* [online]. [cit. 2022-14-03]. Dostupné z: <https://www.oecd.org/ctp/glossaryoftaxterms.htm>

RAIS, Jonáš, KLIČKA, Ondřej, ROD, Aleš, 2015. Stínová ekonomika v České republice 01/2015. In: *Eceta.cz* [online]. CETA – Centrum ekonomických a tržních analýz, 2015 [cit. 2022-07-02]. Dostupné z: http://eceta.cz/wp-content/uploads/2015/11/SE_01_2015_web.pdf

SANDMO, Agnar, 2012. An Evasive Topic: theorizing about the hidden economy. In: *Interational Tax and Public Finance*. [online]. New York, 19(1), s. 5-24 [cit. 2022-14-03]. Dostupné z: DOI: 10.1007/s10797-011-9185-9

SCHNEIDER, Friedrich, 2007. Shadow Economies and Corruption all over the World: New Estimates for 145 Countries. [online]. 2007-02 [cit. 2022-11-02]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/23755510_Shadow_Economies_and_Corruption_on_All_Over_the_World_New_Estimates_for_145_Countries

SCHNEIDER, Friedrich, ENSTE, Dominik, 2000. Shadow Economies Around the World – Size, Causes, and Consequences. In: *Journal of Economic Literature* [online]. 2000-02 [cit. 2022-08-02]. Dostupné z: DOI: 10.1257/jel.38.1.77

SCHNEIDER, Friedrich, KLINGLMAIR, Robert, 2004. Shadow Economies around the World: What Do We Know?. In: *IZA* [online]. 2004-03 [cit. 2022-13-03]. Dostupné z: <https://ftp.iza.org/dp1043.pdf>

ZÍDKOVÁ, Hana, 2012. Diskuse metod odhadů stínové ekonomiky. In: *Acta Oeconomica Pragensia* [online]. 2012-10 [cit. 2022-16-02] Dostupné z: DOI: 10.18267/j.aop.384

ŽUKAUSKAS, Vytautas, 2018. Shadow Economy: Understanding Drivers, Reducing Incentives. In: *Lithuanian Free Market Institute* [online]. Vilnius, 2018 [cit. 2022-11-03]. Dostupné z: <https://www.lfri.lt/wp-content/uploads/2018/11/Shadow-Economy.-Understanding-Drivers-Reducing-Incentives.pdf>

Seznam obrázků

Obrázek 1 - Definice stínové ekonomiky	9
--	---

Seznam tabulek

Tabulka 1 - Klasifikace aktivit ve stínové ekonomice	11
--	----